

DIACONIA
S. AGATHAE
IN SVBVRA

A Florauante Martinello
Romano

DESCRIPTA ET ILLVSTRATA.

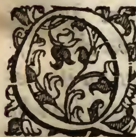

EMINENTISS.MIS PRINCIPIBVS

FRANCISCO
ET
ANTONIO
BARBERINIS

S. R. E. CARDINALIBVS

Floravantes Martinellus.

VOD apud eos, qui stellarum scientiam profitentur, perperam atque ex vano iactatur, ex eo, quo quisque conceptus, vel ortus est sidere, arcano veluti nexu pendere, ad meum hoc opusculum, Principes Amplissimi, quod vestrum altero Diaconiam, quæ hic describitur, administrante conscriptum fuit,

fuit, altero iam eandem obtinente in publicum prodit, proportione quadam, sine piaculo transferri potest. Enimuero Beatæ Agathæ Suburanæ templum, tot prodigijs nobile, tam aperta diuini numinis præsentia non rarò illustratum, cælum quasi quoddam esse quis neget? neque vllus omninò sit, qui inter clariores ex omni antiquitate eius Præsides, hoc est, inter lucidiora eiusdem astra, vos in primis non recenseat. Jllexit me igitur placidissimus sideris alterius fulgor, vt scribendi laborem subirem: addidit faustissimum alterius iubar moranti animum, vt, quod diù presseram, tandem ederem: conceptum illi fœtus hic debet: iuuit hoc, vt, quem iamdiu parturiebam, denique parerem. Jgitur cum vtrisque obstrictum se penitùs mancipatùmque intelligeret, vt se vtrique dicaret & sisteret flagrantissime contendit. Et videri alicui potest audaciæ non ferendæ,

dæ, quòd opuſculum tenebris aliòqui digniſſimum, in tanto lumine conſpici geſtierit; verùm quis non facilè ignoſcat, quod ipſa procreationis atque ortus conditione, neceſſitate quaſi quadã imponitur? Equidem quin eò conuolaret, quò naturæ ductu ferebatur, retinere non valui; impuli quinimmo, meritò ratus nihil illi poſſe felicius contingere, quàm ſi næuos ſuos, & maculas gemina veſtra luce velaret.

Imprimatur, si videbitur Reuerendiss. P. Mag. Sacri Palatij Apostolici.

Io. Baptista Alterius Episc. Cam. Vicesg.

Imprimatur.

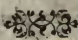
Fr. Nicolaus Riccardius Sacri Pal. Apost. Mag.

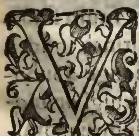
INDEX
CAPITVM.

FINIS.

DIACONIA S. AGATHAE IN SVBVRA

DESCRIPTA, ILLVSTRATA.

IX FRANCISCVS BARBERINVS Card. Amplissimus S. Agathæ Diaconiã in Quirinali sitam obtinuerat, cum diù intermissa cõtrouersia iterum excitata est. Gaudebat Princeps Optimus templum sibi obtigisse, quod Magni adhuc Gregorij vestigia retineret; quod idem Pontifex ab Arianis pollutum expiauerat; ex quo humani generis hostem immunda specie eiecerat; quod odorata nube Deus compleuerat; quod ignis in

pendentes lampades è Cælo demissus non semel illustrarat. Assentiebantur plerique, factumq. diuinitùs dicebāt, vt quam Pontifex incomparabilis Ædem olim dicauisset, incredibili pietate Cardinalis obtineret. Nec defuere tamen qui eam gratulationem perturbarent. S. Agathæ templum, aiebant, tot miraculis illustre, à Gregorio extructū, eodèmque teste in Subura situm fuisse. iam istud, quod Colli Quirinali insidet, ædificatum à Ricimere, longè à Subura distare. Illud quidem vulgi opinione receptum; sed audiendum nihilominus Pyrrhum Ligorium, qui superiore seculo suis in Paradoxis contrarium docuerat. Mouit me ea res: cumq. ægreferrem siue Ædi Sanctissimæ tantum detrahi, siue commune eruditorum iudicium contemni, cœpi vulgatę sententiæ veluti defensionem parare. Porrò cum multa adnotassem, quæ contro-

uersiam omnem dirimere viderentur, laboris, vt fit, amore captum, tum verò Amplissimi Cardinalis studio flagrantem incessit præterea cupido, singula, quæ ad hoc templum spectarent, colligendi: quod dum præsto, hoc mihi inter manus opusculum sensim excreuit. Hæ me ad scribendum caussæ impulerũt. Vtinam tàm facilè opus ipsum, quàm operis suscepti consilium Lectori probare possim. Ordiamur à Subura, ex cuius situ hæc controuersia ferè dependet.

CAP. I. De Subura.

SVBVRAM Iunius apud Varronem ita dictam putauit, quòd fuerit sub antiqua Vrbe. Porrò *testimonio potest esse*, inquit Varro, *quòd subest ei loco, qui murus terreus vocatur*. Aliam nihilominus etymologiam ipse sequitur, vt nimirum Subura à Pago Succusano dicta sit SVCCVSA. Eadem ferè habet Festus ex Verrio. *Suburam*, inquit, *Verrius à Pago Succusano dictam ait: hoc verò maximè probat eorum auctoritate, qui aiunt ita appellatam & Regionem Vrbis, & Tribum à statiuo præsidio, quod solitum sit succurrere Exquilijs, infestantibus eam partem Gabinis*. Amplius aliquid habet eiusdem Festi fragmentum ex Farnesiano exemplari descriptum, *Suburanam* videlicet *Tribum* antea *Succisanam* dictam; tum subditur, miratum Verrium cur non à

Lib. 4. de ling. lat.

no-

nomine *Pagi* Succusani, in quo milites exercebantur, Subura dicta fuerit Succusa: quod qua ratione cum prædictis cohæreat, non est facilè explicare. Et hæ quidem notationes passim occurrunt. Illam, quam vetus Horatij interpres, à Iacobo Cruquio editus, habet, apud aliũ neminem legi: *SVBVRA*, inquit, *dicta est à SVBVRENDO, quòd in ea Regione Romæ aliquando subustionibus paludeta siccata sint*. Verùm vnde vnus hic resciuit quod cæteri omnes ignorauere? & hactenus de etymologia dictum sit.

Suburanam Tribum Verrius apud Festum sua ætate per C. literam non B. scribi solitam testatur. Contrarium planè Varro de sua tempestate tradit. Medius inter vtrosque Quintilianus distinctione vtitur inquiens, *Suburam cum tribus literis notatur C. tertiam ostendere*, Lib. 1. c. 7. de ortho. & fauent quæ sequuntur inscriptiones. Prima in vna quinque basiũ an. 1547. in

Foro Romano ad Arcũ Septimij repertarum, quæ extat in Palatio Farnesiorũ.

Grut.243. 1. *V I C T O R I AE*
IMP. CAES. VESPASIANI. AVG.
SAC. TRIB. SVC.
Corp. Iuliani C. Iulius Hermes Mensor. bis bon. incurat. functus, & nomine C. Iul. Regillij fili de suo fecit cui populus eius corporis immunitatem sex centuriarum dec.

Secunda in altera basi ibidem existens.

Grut.78. 3. *FORTVNAE REDVCI*
DOMVS. AVGVST. SACRVM
TRIB. SVC.
Corp. Fœder. M. Allius Tyrannus, C. Furinius Faustus, Fuluius Phœbus aurar. L. Vennonius Zosimus, C. Aurelius Primus immunes perpetuo. D. D.

Tertia in alia itidem basi.

Grut. 104. 6. *PACI. AVG. SACRVM*
L. CAESILIVS. TAVRISIVS. TARQVINTES
C. PORTVMIVS. PHOEBVS. II.
L. SILIVS. CARPVS
L. STATIVS. PATROCLVS. II.
D. NOVIVS. PRISCVS
P. SVILLIVS. CELER
TI. CLAVDIVS. HERMETIS. L. HELIVS
P. AGRASIVS. P. F. MARCELLVS
CVRATORES. TRIB. SVC. IVNIOR. S. P. D. D.
PERMISSV. M. ARRICINI. CLEMENTIS.

Quarta apud Panuinium & Gruterum. Grut. 239. 3.

. PACI. AETERNAE. DOMVS
IMP. VESPASIANI. CAES. AVG.
LIBERORVMQ. EIVS. SACRVM.
TRIB. SVC. IVNIOR.

Quinta ex eodem Grutero. Pag. 201. 10.

NVMERVS. TR.
. QVIBVS. LOCIS
PAL. H. IIII. CLXXXXII.
SVC. H. IIII. LXVIII. IN
ESQ. H. MDCCLXXII. A.
COL. H. CCCCLVII. I. ....
ROM. H. LXVIII.
VOL. H. LXXXV.

Sexta, quæ extat in Hortis Cœlijs Matthæiorum.

M. CAECILIO
S. P. F. SVC.
RVFO. SOLIARIO
AB. LVCO. SEMELES
EX. TESTAMENTO. EIVS. CALVISIA
ZOSIME. ET. M. CAECILIVS
CALLIPPVS. HAEREDES. FECERVNT.

Suburam ſcribendam docent vnicæ R. antiquæ Inſcriptiones. Prima reperta in atrio S. Pudentianæ, quæ nunc extat

in Hortis Marchionis Iuſtiniani ad Portam Flaminiam, cuius verba ſunt.

Mazoch. p.40.

D. M.
C. ATTIO. SVBVRANO
VIX. AN. IV. M. V.
C. ATTIVS. EVTACTVS
ET. ATTIA. MELITINE
PARENTES. FIL. DVLCISS. F.

Secunda extabat in Muſæo Card. Carpenſis.

Panuin. de Ciu. Rom. in Trib. Sub.

L. AVFVSTI. L. F. SVBVRA.
RVFINI. CEN. COH. VII. VIGIL.
ROM. CANDIDAT.
TI. CAES. ET. AVFVST. SVPERANTIAE
ET. AVFVSTI. ET. AVFVSTIAE
GEMEL. OLL. IV.
L. AVFVSTIVS. L. F.
SVB. FVSCVLVS. MAIOR.
L. AVFVSTIVS. L. F. PALATINA
SERENVS. M.
EX. CAVSS. LEG. FAC. CVR.

In Regio. 2. & Grut. 625.10.

Tertia apud Panuinium.

M. LIVIVS. M. L. AVCTVS. PRAECO.
DE SVBVRA.
LIVIAE. DONATAE. LIBER.

Su-

Suburam mutata priori litera V. in primam vocalem A. & duplici R. reperio apud nõnullos Horatij, & Martialis interpretes. Reprehẽdit hos Andreas Tiraquellus, & meritò, quòd SABVRRÆ vox significet arenam illam crassiorem, viliorèmque, qua naues onerari solent apud Virgil. lib. 4. Georg.

& sæpè lapillos
Vt cymbæ instabiles fluctu iactante Saburram
Tollunt.

Quod Plautus ad Lænam in Cistellaria sic transtulit:

Idem mihi, magnæ quod parti est, vitium mulierum,
Quæ hinc quæstum facimus, quæ vbi Saburratæ sumus
Largiloquæ extemplo sumus,

vt SABVRRATVS pro, onustus cibo dicatur: ad quem modum recentior quidam AVRES SABVRRATAS dixit verbosi hominis multiloquio. Sed Rhodig. lec. antiq. li. 15. c. 19.

excu-

excusabit fortasse eosdem aliquis, quòd hæc Regio innumeris ferè ciuibus abūdans translatitiè Saburrata, atque ideo Saburra potuerit appellari: Vel quod sita, saltem ex parte, in locis planis, & hinc, atque hinc collibus vallata, tàm multiplici sabulo, quod laterales colles ad eam transmittebant, redundauerit, vt inde Saburræ nomen potuerit inuenire. Verùm non quid fieri potuerit, sed quid factum re ipsa sit, hoc loco inquirimus.

Iam vt à nomine ad rem ipsam progrediamur, Marcus Varro INTRA VRBIS POMERIVM Suburam fuisse sitam indicat inquiens, *Reliqua Vrbis loca olim discreta --- in septem & viginti partes Vrbis sunt disposita, e queis prima est scripta Regio Suburana.* Porrò EXTRA ILLVD constituere videtur, cum ait, *Subura sub muro terreo Carinarum*, & subiungit, *Subura, Iunius scribit*

scribit, ab eo, quod fuerit sub antiqua Vrbe; Vrbs enim antiqua non Carinas, sed Palatinum & Capitolinum colles comprehendebat; atque ita Subura inter Carinas, & hanc Vrbem existens extra illius pomeriũ constituta videtur. Hoc vltimum sequitur Thomas Dempsterus [a] ad illud Martialis, [b]

Tonstrix Suburæ faucibus sedet primis
Crũenta pendent qua flagella tortorum,

cum seruus publicus, seu tortor in Vrbe habitare non potuerit.

a Ad Rosin. lib. 1. c. 13. Reg. 2. b Epig. 15. aliàs 17. lib. 2.

Sed prius illud probatur ex Iuuenali satyra 10. in qua Hannibal

Actum, inquit, nihil est, nisi Pœno milite portas
Frangimus, & media vexillum pono Subura.

quasi dicat, nihil adhuc fecimus, nisi Romam capiamus, & vexilla nostra in Subura, sita in media Vrbe, ponamus. Idẽ apertè colligitur ex Martialis ep. 3. lib. 12. quo mittit librum in Vrbem ad

Stellam Consulem & Poëtam in prima Subura habitantem.

Ad populos mitti qui nuper ab Vrbe solebas,
Ibis tu Romam nunc peregrine liber.

& infra.

Iure tuo veneranda noui pete limina templi
Reddita Pierio sunt vbi templa choro.
Vel si malueris prima gradiere Subura,
Atria sunt illic Consulis alta mei.
Laurigeros habitat facundus Stella Penates.

Difficilius multo est certum Suburæ locum designare; in qua re mira est authorum, & sententiarum varietas. Iunius apud Varronem sub antiqua Vrbe, vt diximus, illam constituit; Varro ipse sub muro terreo Carinarum. Ioannes Annius Suburam constituit in Vico Thusco incipientem sub Palatino Colle, & pertingëtem vsque ad murum fori venalium circa Tiberim; & ad Forum Piscarium.

In Comment. ad Fab. Pict. lib. 2.

Blondus monticulum, in cuius parte Mo-

Monaſterium S. Laurentij in Pane & Perna viſitur, ac viam ſuo æuo ſatis habitatoribus frequẽtem, quæ à S. Lucia vſque ad S. Hadrianum protenditur, Suburę vocabulo comprehendit. Blondum ſequi videtur Marcellus Donatus locans in Subura Olympiadis, & Agrippinæ Thermas, quæ in Viminali fuerũt eo in loco, vbi aſſatum fuiſſe perhibent S. Laurentium, quò reſpicere videntur Prudentij carmina relata à doctiſſimo Vgonio. Rom. inſtaur. li. 1. nu. 92. & li. 2. n. 38. In Iul. Capit. ad Gord. Iunior. Stat. 9.

Non contẽtus humum celſæ intra mœnia Romæ
Tingere iuſtorum cædibus aſſiduis,
Ianiculum cũ iam dudum, fora, roſtra, Suburã
Cerneret eluuie ſanguinis affluere.

Pomponius Lætus initium Suburæ locat vbi eſt Coloſſeus, eàmque producit vſque ad Exquilias.

Andreas Fuluius nõ admodum à Blondo, & Læto diſſentire videtur dum ait: *Ea imchoabat à Regione Tabernolæ ſupra* Lib. 1. pag. 13.

Coloßeum, vbi Suburæ caput, & principium Labicanæ versus Auroram tendentis ---- & per radices Exquiliarum longo ambitu perducebatur vsque ad Aedem S.Luciæ in Orphea, siue in capite Suburæ.

Li.4.c.20. Bartholomæus Marlianus Suburæ caput non ad Amphitheatrum, sed ad Forum Romanum constituit.

In Antiq. Rom.pag. 118. Aloysius Cõtarenus Marlianum sequitur, & Suburæ plateam constituit inter Quirinalis & Viminalis extremam partem, vbi Probæ puteus.

Li.6.pag. 61. Geograph. Raphael Volaterranus, ac cæteri recentiores à Foro Traiani ad SS. Martini & Agathæ templa Suburam ducunt.

Pyrrhus Ligorius in suis Paradoxis ita habet. *La Subura non erà nell'Esquilie, ma nella Regione Suburana, nella quale principalmente era il Celio, il Celiolo, & le Carine; & à quel ch'io posso considerare crederei facilmẽte ch'ella fosse in quella Valle, che è trà il Celio Monte, & il Palatino.*

Hoc

Hoc autē Pyrrhus infert ex Lupanarijs, quę ex vna parte S. Rufus & P. Victor recensent in Regione secunda Cœlimontium, ex altera in Subura extitisse certum est, tum ex ipso eodem Victore, tum ex innumeris veterum authorum locis.

Ligorio, præter Scammozzium, astipulatur Panuinius, qui & multa profitetur se [a] ab illo didicisse, & eius vestigijs inhærens ait, [b] *Suburam voco viam illam, quæ Amphitheatrū, & Arcum Constantini ex vno capite habet, ex altero verò Septizonium Seueri & SS. Andreæ & Gregorij in Cliuo Scauri Basilicam.*

[a] In Pręf. lib. 1. Cōment.

[b] Ibid. de Monte Cœlio.

In tanta tot authorum, & sententiarum varietate non est facilè de rebus pręsertim remotissimis liquidò pronuntiare. Æqui igitur boniquè consulet Lector, si, alijs, quæ certa videntur, positis & confirmatis, alia, quæ non ita comperta habeo, in medio relinquam.

Iam, vt hinc incipiam, Ligorij Paradoxum nõ modò præter omnium opinionem, ſed etiam alienum planè videtur à veritate. Omitto cætera. Liquet id apertiſſimè ex Martialis epigrammate; quo ordinarium iter à ſuis ædibus, quæ ad Pilam Tiburtinam ſitæ erant, ad Exquilias docet eſſe per Suburanũ cliuũ. Tiburtinam verò Pilam ſtatuit ad Circũ Floræ, vbi nunc BARBERINORVM PALATIVM Quirinale extat.

Lib. 5. ep. 23.

Mane Domi ſi te merui, voluiq. videre
Sint mihi, Paulle, tuæ longius Exquiliæ;
Sed Tiburtinæ ſum proximus accola Pilæ,
Qua videt antiquum ruſtica Flora Iouem.
Alta Suburani vincenda eſt ſemita Cliui.

Similia habet lib. 10. ep. 19. quo Muſam alloquitur mandans, vt librum deferat ad Plinium, qui in Exquilijs habitabat.

- Breuis eſt labor peractæ
Altum vincere tramitem Suburæ.

Tam

Tam igitur falsum est, Suburam non nisi in Valle inter Palatinum & Cœlium extitisse, quod vult Ligorius, quàm falsum est, eunti à BARBERINIS ÆDIBVS & proximis locis ad Exquilias per eiusmodi Vallem iter esse.

Nec minùs apertè refellit Ligorium Sex. Pompeius, qui Suburã inter montes recenset. *Septimontium dies appellatur mense Decembri, qui dicitur in Fastis agonalia, quod eo die in septem montibus fiunt Sacrificia, Palatio, Velia, Fagutali, Subura, Cermalo, Cœlio, Oppio, Cispio.*

Nec solidum est Ligorij argumentum desumptũ ex Lupanarijs descriptis in Regione Secunda Cœlimõtium, cum nihilominus illa alibi etiam fuisse constet. Tacitus. *Crepidinibus Stagni* (loquitur de Stagno Agrippæ) *Lupanaria astabant, illustribus fœminis completa, & contra scorta visebantur nudis corporibus.* Alterius Lupanaris memoria in Circo

Agonali adhuc superest, quod, ob eius infamiam ex D. Agnetis Virg. & Mart. victoria abolitam, velut sacrosanctum veneramur: Alia habebantur in Regione Vndecima Circi Maximi; ex quibus non vnam, sed plures Suburas eidem pari ratione inuenire licebat.

Nec firma Romanarum Regionum authoribus à Panuinio editis habenda videtur fides, vel ab eisdem sibi ad inuicem contrarijs quid certi elicere possumus; Nam Pub. Victor impressus ab Aldo recēset in Regione Secunda Cœlimontiū *Luparias*, nullo adiecto; Panuiniana verò editio addit, *in Subura*: Idem Victor iuxta plures aliorum editiones in Tertia Regione reponit *Suburam*, quam tamen Panuinius in *Suburæ caput* commutauit: Denique S. Rufus à Panuinio ipso vulgatus in Regione Quinta Exquilina habet *Vicum Succusanum*, à quo Subura nomen desumpsit,

vt ſupra retulimus. Et hæc de Paradoxo Ligorij dicta ſufficiant: Reliquum eſt, vt *quæ* mihi hac in re ſeſe offerunt indicem.

Et primò quidem, ſi agamus de antiqua Vrbe, in cuius pomerio Palatinus & Capitolinus Colles includebantur, *Suburā* fuiſſe arbitror *Viam ſub antiqua Vrbe extra pomerium* in ea Valle, vbi eſt Amphitheatrum Titi: Hoc mihi ſatis probant duo, quòd nimirum ſub antiqua Vrbe fuerit, vt ex Iunio apud Varronem ſupra retulimus; quòdque Varrone ipſo teſte ſub terreo muro Carinarum extiterit. Hunc locū nonnulli appellare videntur *Summæniū*, vbi proſtabāt meretriculæ, de quibus Martialis

Conuiua quiſquis Zoili poteſt eſſe
Summænianas cœnet inter vxores. Epig. 81. lib. 3.

& alibi.

Nec plena turpi matris olla reſina
Summænianæ qua pilantur vxores. Epig. 32. lib. 12.

Porrò, ſi hoc admittimus, ad hanc Suburam referri poſſunt Lupanaria, de quibus Ligorius, quæq. in Subura ab authoribus collocãtur: Hinc Martialis

Lib.6.ep. 66.

Famæ non nimium bonæ puellam
Quales in media ſedent Subura
Vendebat modò præco Gellianus.

Hinc meretricantes mulieres ex multorum ſententia ab Horatio *Canes Suburanæ* vocantur,

In Epod. Od.5.

Senem quod omnes rideant adulterum
Latrent Suburanæ Canes.

Hinc eædem à Martiali *Suburanæ magiſtræ* appellantur.

Lib.11. epig.79.

Ergo Suburanæ tyronem trade magiſtræ
Illa virum faciet, non benè virgo docet.

Huc referendus ille eiuſdem locus.

Lib.11. epig.62.

Summœnianis inquinatior buccis:
Quem cum feneſtra vidit è Suburana
Obſcœna nudum lena fornicem clauſit.

Huc exprobratio illa Propertiana aduerſus

ſus Cynthiam in Subura habitantem.

Iamne tibi exciderant vigilantis furta Suburæ, Lib. 4. eleg. 7.
Et mea nocturnis trita fenestra dolis.

Hinc tandem Perſius de ſe ipſo cum exceſſiſſet ex ephœbis, nec metus aut magiſter eius libertati obſtarẽt, ita cecinit.

Cum blandi comites, totáque impunè Subura Sat. 5.
Permiſit ſparſiſſe oculos iam candidus vmbo.

Alterum dictum eſt, aucta Vrbe Suburæ limites poſſe alicui videri protractos Forum Piſcarium verſus, & finem Vici Thuſci, vbi Ianus quadrifrons & imus Argiletus. Video oppidò paucos de Subura tale aliquid docere; video quam multa obijci in contrarium poſſint, vt proinde id nulla ratione auſim aſſerere: verùm cum ex altera parte non ſit facile veteres authores quibuſdam in locis aliter interpretari, nihil me opportunius facere poſſe exiſtimaui, quàm ſi totum hoc Lectori dijudi-

candum relinquerem. Et verò Martialis locus in primis vrget, qui est huiusmodi.

Lib. 2. ep. 17.

Tonstrix Suburæ faucibus sedet primis,
Cruenta pendent quà flagella tortorum
Argique letum multus obsidet sutor.

Vides, locum tonstricis describens Vates locat Suburæ principium, vbi solebant verberari sontes, & tortores flagella suspendebant, & propè Argiletum, quod teste Seruio desinebat ad Theatrum Marcelli, quod est, vt omnibus patet, Foro Piscario proximum. Nec caret difficultate Iuuenalis locus ille,

Sat. 5.

Vernula riparum & pinguis torrente Cloaca,
Et solitus mediæ cryptam penetrare Suburæ.

si enim Subura Tiberim versus non protendebatur, quomodo poterant pisces Suburæ cryptam peruadere, vt ibi pinguescerent? Hæc mihi dubitationem habere aliquam visa sunt non in-

dignam, quam Lectori indicarem. Iam quicquid de hoc sit.

Tertiò certum videtur, Vrbe aucta, Suburam ita productam, vt ad Forum Neruæ pertingeret; inde verò per planitiem inter Viminalem, Quirinalem & Exquilinum Colles ad S.Luciæ in Silice porrigeretur. Quod si diuinare in re obscura & antiqua tantisper licet, Seruio Rege consecutisq. proximè temporibus id contigisse crediderim. Collocata enim in Exquilijs Regia, ac Vico Patricio Senatorijs ciuibus ad ædificandum distributo per eam, quam diximus, planitiem creuisse valde Vrbem facilè mihi persuadeo. Verùm de tempore, vt volet, quisque sentiat, certè Suburam quandocunque tandem eò peruenisse ex vulgatissima loquendi ratione, quæ à maioribus accepta ad hæc vsque tempora propagata est, certissimò comprobatur. Hac eadem ratione ex ipso, quod

hodièque in vſu eſt, nomine Capitolij, Circi, Palatij, horum omnium ſedem ac locum ita nos certò habere exiſtimamus, vt nemo audeat dubitare, cur ergo idem in Subura locũ non habeat? Scio interdum etiam vulgò recepta falſa eſſe; verùm, vt falſa dicantur, debent apertiſſimis argumentis coargui, quæ hìc nulla ſunt, vt oſtendimus. Faciunt huc quæ ſupra diximus de Cliuo Suburano, qui tendenti à Pila Tiburtina ad Exquilias poſt Suburam ſcandendus ſupereſt teſte Martiali: hæc enim & ſimilia, niſi hoc loco Suburam ſtatuamus, explicari nõ poſſunt, cum ex alia parte in noſtra ſententia facillimè poſſit *Cliuus Suburanus* deſignari, vt nimirum ſit ille ipſe, quò ad S. Luciæ in Silice templum aſcendimus, & adhuc Suburæ nomen retinet.

Indagato quoad rem noſtram attinet pro viribus Suburæ loco, non erit abs re attexere, quæ eidem ab authoribus

tri-

tributa reperiuntur. Et abundauit in primis hominum multitudine. Hoc est quod feruens appellatur à Iuuenali

Cedere namque foro iam non tibi deterius, quàm Sat. 11.
Exquilias à feruenti migrare Subura.

Frequentiã incolarũ comitata est, vt fit, rerum venalium copia. Hinc Martialis

Quicquid villicus Vmber, aut colonus, Lib. 7. ep. 30.
Aut Thusci tibi, Tusculique mittunt,
Aut rus marmore tertio notatum
Id tota tibi nascitur Subura.

& alibi.

Hæc igitur, media quæ sunt mihi nata Subura, Lib. 10. epig. 94.
Mittimus Autumni cerea poma mei.

Nec edulia tantùm, sed etiam medicamenta ad muliebrem ornatum venum exposita fuisse arguunt nonnulli ex illo Martialis,

Cum sis ipsa domi, mediàque ornere Subura. Lib. 9. ep. 38.

illud longè testatissimum venijsse ibidem, præcipuum fœminarũ ornamentum, pudorem, de quo supra satis est actum. Quæ incolis, mercibus, fœmi-

nis

nis & quidem quæstuarijs abundabat Subura, tacita & muta esse non potuit: Iure igitur, quem sæpè laudo, Martialis

Lib. 12. epig. 18.

Dum tu forsitan inquietus erras
Clamosa Iuuenalis in Subura.

Has inter fæces & turbas coluere nihilominus spectatissimi viri: De Cæsare Romanorum nobilissimo testatur Suetonius. *Habitauit primò in Subura modicis ædibus*. De Stella Consule Martialis

Lib. 12. epig. 3.

Vel si malueris, prima gradiere Subura;
Atria sunt illic Consulis alta mei.

vt obscurus esse non potuerit tractus, in quo eiusmodi lumina diuersarentur. Nihil igitur mirum, si Subura cum Sacra Via, tota Vrbe celeberrima, pari propemodum iure contenderet. Festus. *October equus appellatur, qui in Campo Martio mense Octobri immolatur quotannis Marti, bigarum victricum dexterior;*

de

de cuius capite non leuis contentio esse solebat inter Suburanenses, & Sacrauienses, vt id in Regiæ pariete, illi ad Turrim Mamiliam id figerent. Sed nihil ad Suburæ dignitatem perinde facere alicui videatur, quàm quòd prima Regio, seu Tribus scripta est authore Varrone, quæ ab ipsa Suburanæ nomen inuenit. Hoc est quod Tullius ait. *A Suburana vsque ad Arniensem nomina vestra proponat.* De lege Agrar. Neque verò alio ordine, dum Tribus Vrbanas enumerat, vtitur Plinius. Aliter Dionysius, qui à Palatina incipit: Conciliare vtrosque nititur Manutius De Ciuit. Rom. 49. inquiens. *Rem commodè posse temperari, vt Dionysius ordinem, quo factæ sunt; Varro eum, quo ad lationem suffragij vocabantur, spectauerit.* Equidem hanc Varronis fuisse mentem affirmare non ausim: Cæterum hoc ipsum, quod prima citaretur, non honorificum esse non potuit. Scio temporum decursu ab

vr-

vrbanis Tribubus ad rusticas defecisse primarios viros, quòdq. necessè fuit illarum amplitudinem imminutam; sed non idcircò Suburæ sua dignitas perijt adeò vt dicere potuerit Iuuenalis.

Sat.3. *Ego vel Prochytam præpono Suburæ.*

quasi nil esset in Vrbe præstantius. Et hæc de Subura satis.

C A P. I I.

An Quirinalis S. Agathæ Ecclesia eadem illa sit, quæ à S. Gregorio in Subura est dedicata.

POsitis ijs, quæ de Subura Capite præcedenti docuimus, nulla potest esse dubitatio, quin Ecclesia S. Agathæ in Quirinali sita illa ipsa sit, quæ à S.Gregorio in Subura dedicata est. Et su-

ſuperuacanea meritò videri poſſet hæc à nobis *propoſita* quæſtio, niſi ſatisfaciendum eſſet Ligorio, qui errare ait illos, qui Eccleſiam hanc eandem putant eſſe cum illa S. Agathæ in Subura, deceptos autem eo, quod exiſtiment à S. Gregorio ædificatam, cum ipſe longè aliam exædificauerit, hæc autem à Flauio Ricimere extructa ſit. Sed profectò ipſe egregiè decipitur, neque minus falſum eſt quod ſumit, ædificaſſe S. Gregorium B. Agathæ Eccleſiam, quàm illud quod ſubijcit, Quirinale hoc eiuſdem Virginis templum à Flauio Ricimere extructum fuiſſe. Et quidem ad hoc vltimum refellendum ſufficit ipſius Ricimeris teſtimonium in Abſide expreſſum hac inſcriptione.

F. RICIMER. V. I. MAGISTER
VTRIVSQVE. MILITIAE. PATRICIVS
ET. EXCONSVL. ORD.
PRO. VOTO. ADORNAVIT.

Alte-

Alterum, ædificatam nimirū à B.Gregorio S. Agathæ Ecclesiam, refellitur ab ipso Magno Pontifice, qui lib. 3. ep. 19. fatetur, *Ecclesiam S. Agathæ, quæ spelunca fuit aliquando prauitatis hæreticæ ad catholicæ fidei culturam redactam fuisse*, & alibi. *Arianorum Ecclesia placuit, vt in fide catholica dicari debuisset, quod & factum est.* Vtrumque apertis verbis tradit ad Martyrologium Baronius, his verbis. *Erat in Vrbe, & hactenus permanet celebris memoria S. Agathæ in Subura dicta, quam olim ab Arianis vindicatam S. Gregorius catholico cultui mancipauit. Porrò illis temporibus quibus Gothorum illustres viri Ciuitate Romana donati ibidem Consulatus, & Præfecturam gesserunt, ea Ecclesia peculiari vsui Gothorum cessit, quorum Ricimer Consularis vir potentissimus, gener Anthemij Augusti, illum locum magnificentissimè ornauit.*

Dialog. li. 3. c. 30.

Ad 5. Feb.

Enimuero si Subura per planitiem, quæ

quæ inter Viminalem, Quirinalem, & Exquilinũ intercedit, ad S.Luciæ in Silice protendebatur, euidens eſt, hanc de quà agimus S. Agathæ Eccleſiam, in Subura, vel, vt alij interdum loquuntur, ſuper Suburam ſitam fuiſſe, vt ineptum ſit aliud templum à S.Gregorio in Subura dedicatum alibi quærere. Nihil igitur à Ligorio affertur, quod vim vllam habeat, nòſque mouere debeat quominus hanc S.Agathæ Eccleſiam illam exiſtimemus, quam S. Gregorius Ariana ſuperſtitione expiatam Deo dicauit, maximèque illuſtrem ac venerabilem hoc beneficio reddidit.

Nunc antequam vlteriùs progrediamur non ab re fore exiſtimo, breuiter deſcribere loca aliquot vetuſtiora, & inſigniora Vallis Suburanæ, vt non minùs antiquitatis ſtudioſus oblectetur, quàm Diuæ Agathæ illuſtretur Eccleſia.

CA-

CAP. III.

De locis insignioribus Vallis Suburanæ.

AD radices Quirinalis Collis inter Viminalem, ac illam Quirinalis partem, quæ vocatur Balnea Pauli (nũc vulgò Bagnanapoli) Vallis quædam interiacet à nonnullis Quirinalis, ab alijs Suburana appellata. Hìc Siluani templum fuisse Marlianus, alijque ex testamento Galli Iocundi opinãtur, cuius locum obtinuisse Ædem S. Agathæ Fabricius his verbis tradit: *Templum Siluani, nunc D. Agathæ sub Viminali in via Suburana.* Omen Imperij Tacito fuisse, fanaticum quendam in eodem templo tensis membris exclamantem, *Tacita purpura, Tacita purpura*, idq́ue septimò, scriptum reliquit Flauius Vopiscus.

Li.4.c.20.

In Rom. Antiq.

In Flor.

Sub

Sub hoc tēplo decem Tabernas fuisse nonnulli *volunt*, cui loco hoc nomen datum *ex* Tabernarũ numero, quas ibi fuisse *Lucius* Faunus, & Bartholomæus *Marlianus* ex lapide quodam asserunt. Lib.4.c.7. Li.4. c.20.

In hac item Valle non longè à templo S. Vitalis fuisse Puteũ, qui dicebatur Dominæ Probæ ab ea, quæ fodi iussit, Virgine ducto nomine, scripsit Pomponius Lætus; Ac sub æde D. Agathæ aliam S. Mariæ in Campo fuisse, quam existimo illam, quæ dicebatur de Puteo Probæ, & parochialis fuerat, à plurimis Antiquitatum Scriptoribus traditum est.

Cur autem Rosinus affirmet, Dianam habuisse templum in Subura, ob idq. appellari Suburanã, penitùs ignoro; sed quia apud nullum me hoc legisse memini, vereor ne in carmine illo Ouidij,

Ecce Suburbanæ templum nemorale Dianæ, In Arte.

corruptè legerit *Suburanæ*, locò *Suburbanæ*; quod quidem verbum non ad Suburam, ſed ad Nemus Aricinũ haud procul ab Vrbe ſitum Dianæ ſacrum referunt omnes & præcipuè Gyraldus; Idem accidiſſe comperi circa alia templa, ædes, & vicos in locis ſuburbanis olim poſitos, qui poſteris eadem intra Vrbem ſita fuiſſe credendi occaſionem præbuerunt.

Vallis caput inſigniter nobilitatum fuit manifeſtatione Imaginis quamplurimis conſpicuæ miraculis Beatæ Mariæ Virginis, cui celeberrimum templum Gregorius Decimustertius Pont. Max.ac piorum eleemoſynę erexerunt, BEATÆ MARIÆ DE MONTIBVS appellatũ. Apud idẽ FR. ANTONIVS BARBERINVS Card. S. Onuphrij nobiliſſimum ædificium à fundamentis extruxit Neophytis, & Cathecumenis, vt in hac Inſcriptione legitur.

VR-

VRBANI VIII. P. M.
BENEFICENTIA
OPEM FERENTE.
FR. ANTONIVS BARBERINVS
TIT. S. ONVPHRII PRESB. CARD.
EIVSDEM PONTIFICIS GERMANVS
M. POENITENTIARIVS
BIBLIOTHECARIVS S. R. E.
ET
CATHECVMENORVM PROTECTOR
VT ALVMNI COLLEGII
NEOPHYTORVM
IN TEMPLO B. MARIÆ
AD MONTES
A GREGORIO XIII. IPSIVS COLLEGII
FVNDATORE
VNIVERSÆ CATHECVMENORVM
FAMILIÆ ATTRIBVTO
SACRIS MINISTERIIS OPERAM
NAVARENT
EOS PROCVL INCOLENTES
HVC TRANSTVLIT NOVASQ. ÆDES
TVM ILLIS
TVM CATHECVMENIS MVLIERIBVS
VIRISQ. SEORSIM
ET CLERICORVM REI DIVINÆ
FAMVLANTIVM HABITATIONI
A FVNDAMENTIS EXTRVXIT
ANNO SALVTIS
M.DC.XXXV.

Ante-

Anterior Diaconiæ pars inter Occidentē Austrumq. locata ornatur ab Aldobrandinorum Villa, amœnitate loci, antiquarum elegātiarum copia, & cultissimo Viridario magnificentissima.

Ab Aquilonari eiusdem latere ruinas Thermarum Constātini vidimus, in quibus maximum excitatum Palatium, Bentiuolorum familia, nouo ac sumptuoso opere, picturis, statuis, fontibus, ac viridarijs perpulchris additis, ità consummauit, vt vix vlli in Vrbe concedat.

Ex Itiner. Scotti. A latere Orientali, Cella seu Sacellum in Hortis olim Bartholinorum extans magnificis pulcherrimisq. operibus picta, piscium præcipuè picturis, conchyliorumque marinorum referta, Neptuni fuisse templum ansam prębuit credēdi Fuluio, Fauno, & Gammuccio. Hìc quondam Epirotarum Hospitium fuisse scripserunt plerique; nunc ædem habe-

habemus S. Bernardini cum Sanctimonialium domo, à S. Agathæ Diaconia seiunctam à Gregorio XIII. perampla via, quam idem Pontifex ab Imperatoris Traiani Columna ad Basilicam Liberianam aperuit, & Sixtus V. perfecit. Pauca hæc solummodo ob immanem sæuientis Totilæ rabiem; qui, vt Leon. Aret. ait, *Ferè tertiam partem totius ambitus murorum ad solum euertit, Capitolium incendit, circa Forum, & Suburam, & viam sacram omnia conflagrauit*, potui reperire. Mutius Pansa in magnitud. oper. Sixti Quinti. Lib. 3.

CAP. IV.

Descriptio Diaconiæ S. Agathæ.

LAurentius Schraderus in suis Italiæ monumētis hæc de nostra S. Agathæ Diaconia scribit. *S. Agatha sub Vi-*

minali Gothorum ecclesia, in qua Pacis & Dianæ imagines ex cæmento: Ante templum pueri prætextati in subsellijs sedent, & docentur.

Georgius Fabricius in Rom. Ant. aliquid addit: *A Gregorio est dedicata Gothorum ecclesia in Via Suburana sub Viminali; ornata pauimento, & aliquot columnis: Hortulum habet triplicem, in quo sepulcrum antiquum, & aliquot marmoreæ imagines fractæ: Ante templum pueri prætextati in subsellijs sedent, & à magistro docentur in antiquo lapide.*

Vidi in Bibl. MS. S. Praxed. Io. Franciscus Scardoua testatur, ante fores Diaconiæ S. Agathæ inter plura antiquorum marmorũ fragmẽta vnum vidisse cum hac Inscriptione.

Christo stulta iacet hic Iacobina sepulta,
Hoc tumulo Veneta pausat Iacobina quieta,
Doctorem verum dilexit viua Rogerum.

Aliquot vetustiora epitaphia recenset Iacobus Mazochius in Regione Montium

tium, extantia olim in hac S. Agathæ Diaconia.

D. M.
L. Faoni. Firmi. vixit. ann. 9. men. 5. dies. 22.
&. l. Septicio. Firmo. vixit. an. 43. Veteranus
Honestamisio. Cob. XII. Cornelia. Veneria
filio. &. Coniugi. benemer. fec. & sibi.

D. M.
L. Furius. Diomedes. Curator. de. Sacra. via
Corneliæ. Tertulliæ. Coniugi. B. M.

D. M.
A. Seio. Zosimiano. Equiti. Rom. Præf. Cob. III.
Bracar. Aug. Trib. leg. XI. cl. sacru. viac. & De-
curiati. A. Seius. Africanus. &. Pat. pÿssim.
B. M. fecit.

Clodia. M. L. Secunda. O. quãta. pietas. fuerat
in. hac. Adulescentia. fides. amor. sensus. pudor
& sanctitas. noli. dolere. amica. euentum. meũ
properauit. ætas. hoc. dedit. fatum. mihi.

Nunc per fornicatam porticum, cui à dextris est Monasterium, à sinistris Diaconale Palatium, in capite Vici, quem Io. Baptista Paulianus Corneliorum vocat, ingressus est ad caucedium, in aliam priori similem porticum du- De Iub. & Ind. lib. 3.

cens, vbi ostiũ Ecclesiæ occurrit, cuius vtrumque latus antepagmentis ex pario lapide tessellatis munitur, cum eiusdem operis transuersario, siue superiori limine, eius authorem sic præseferente

PRESBYTER IOHANNES
HOC OPVS FIERI FECIT.

Aula Templi, siue Cella in tres diuiditur, vt appellãt, naues, duodecim peruetustis columnis distinctas: in vniuscuiusque earum capite, Aris constitutis, sacra celebrantur. Ara maxima in media naui locata ornatur marmoreo, & vermiculato ciborio à quattuor marmoreis colũnis suffulto. Diaconicum, vbi maius Altare, thronus Card. Diaconi, ac presbyterorum sedes, clauditur senis ex glarea marmore viridi columellis. Absis in superiori parte Diaconici imaginem Christi, & duodecim Apostolorum ex musiuo habebat; verũ antiquitate collapsa ac restituta, nũc

mar-

martyriũ Virginis, cui dicatur Ecclesia, pictum repræsentat. Aliud Altare in sinistra *naui* D. Agathæ, & Sanctorum Reliquijs dicatũ est, ad quod cereas argenteasque mammas mulieres offerunt præsertim concepto fœtu grauatæ: in alio dexteræ nauis Annunciatio Beatæ Mariæ Virginis colitur.

Alter lateralis ingressus ex tiburtino lapide patet in sinistra naui, cui hæret Vestiarium & Cimeliarchium: In anteriori Ecclesiæ parte Odeũ, & pars Turris campanariæ peruetustæ surgit.

Platonia siue pauimẽtum omne mediæ partis pario marmore in varias formas coagmentato, ac tessellato opere ornatur; reliquum stratum est romano latere lineis marmoreis intextum cum hisce Epitaphijs. In Diaconico.

HIC IACET D. PANDVLPHVS EPISCOPVS PACTENSIS CVIVS ANIMA REQVIESCAT IN PACE.

In media naui ſepultus iacet Vir doctiſſimus Ioannes Laſcaris, qui nonagenarius colico Romæ obijt, ac ſequens Epitaphium viuens ſibi poſuit.

Ex dicto Scardoua.

Λάσκαρις ἀλλοδαπῇ γαίῃ ἐνικάτθετο, γαίην
Οὔτι λίην ξείνην, ὦ ξένε, μεμφόμενος.
Εὕρατο μειλιχίην. ἀλλ' ἄχθεται, εἴπερ Ἀχαιοῖς
Οὐδ' ἔτι χουῦ χεύει πατρὶς ἐλευθέριον.

Ξεῖνε, Λάκαιν ὑπ' ἐμοὶ Ῥάλλου παιδὸς, ἣ προφυγοῦσα
Δουλοσύνας πάτρας ἦλθεν ἐς Ἰταλίην.
Μήτηρ πειθομένη, ὃς ζεῦξε μιν ἀνέρι κλεινῷ,
Τοῖς καὶ κόσμος ἔην ταῖς ἰδίαις ἀρεταῖς.
Ἑλλάδος ἀλλ' ὀλοὴ Κατερίναν προὔφθασε μοῖρα
Τῆλεπερ, οὐδ' ὤκιστ' ἔγκυον, οὔτε νέην.

Hos verſus eruditiſſimus D. Lucas Holſtenius BARBERINÆ Bibliothecæ Præfectus Latinè ſic tranſtulit.

Laſcaris externa iacet hic tellure ſepultus:
Hoſpes, non illi eſt terra aliena grauis,
Nam dulcem ſenſit. dolet hoc, quòd patria tellus
Non tumulo Græcos libero, vt ante, tegat.

✠

Hospes hic Rallo patre nata Lacæna sepulta est,
Quæ patriæ ob cladem fugit in Italiam.
Maternus sic iussit auus, claroq. locauit
Coniugio. hæc decori coniugi auoq. fuit.
Sed procul à patria Catharinam immitia fata
Helladis abripiũt & grauidam & iuuenem.

In eadem naui.

SERAPIDI. DEO
M. AVRELIVS. PONT. MAX.
TRIBVNIC. POTE. AEDEM....... Serapidis templum in Quirinali fuisse Antiquarij scribũt.

Item hoc sequioris seculi:

Ic requiescit in pace Domna Bonusa qui vixit
An. XXXX. & D. Menna qui vixit An....
e abeat anatema à Iuda si quis alterum
omine super me posuer. anathema abeas
*da * tricentidecem & octo Patriarche qui* *Pro, ab.
Canones esposuerunt & da sancta Christi
quattuor Euguangelia.

Huic proximè in alio legitur.

Hic iacet Gabriella de Malliano rel. q. Iacobi
de Monteferrato, quæ vixit An. XXXX. Obij
die Iouis penultima Maij videlicet in Festo
Corporis Christi Ann. M. D. X X V I.
Antonius Barella de Turre Gener Socrui
benem. posuit vxori, & Roccho filio.

XLIV.

Ad oſtium laterale fixus parieti parius lapis hanc habet inſcriptionem.

D. O. M.
Zoroaſtro Maſino homini probitate, innocentia, liberalitate præſtanti, inq. Philoſophiæ genere, quod ad naturæ obſcuritatem ſpectat, naturæ ipſius beneficio admirabili.
Ioannes ex fratre nepos Patruo benem.
Lachrymans Poſ.
Vixit An. LVIII. M. . . . . D. XX. Obijt maximo amicis boniſq. omnibus ſui deſiderio relicto An. ſal. M. D. XLVI.

Ab anteriori eccleſiæ parte, Via, quæ olim Corneliorum Vicus, ab alijs Via Martyrum, ab alijs Scala mortuorum, nunc S. Agathæ Burgus appellatur; Lateralis ampla ad radices Collis, qua parte Balnea Pauli Æmilij extabant, ad S. Mariam Maiorem ducit, Suburæ planæ imminet, vndè alius ad Quirinalem aſcenſus patet.

Ceterum Andreas Fuluius æuo ſuo fuiſſe incruſtatione, & varietate marmo-

morum conſpicuam hanc D. Agathæ eccleſiam teſtatur Antiq. lib. 2. agens de Monte Quirinali.

CAP. V.

An Eccleſia S. Agathę in Subura ſemper fuerit Diaconia: Ac de varia eius denominatione.

EA fuit antiquę Vrbis Romę religio erga D. Agatham, vt non tantùm altaria & oratoria, ſed eccleſias etiam, monaſteria, & loca ſacra ei erexerit & ædificauerit, quarum vna in Regione trans Tiberim, altera in Subura ſolummodo ſuperſunt. Hęc appellatur à Diuo Gregorio ECCLESIA: A Panuinio, PRIMA VRBIS ABBATIA, cuius Abbas vnà cum nouemdecim reliquis aſſiſtebat Romano Pontifici in Ara ma- De Baſil. Later.

maxima Sacrosſ. Baſilicæ Lateranenſis ſacrificanti; & ab Othone Friſingenſi vocatur MONASTERIVM, quod priùs alijs poſt Cardinales Diaconos & Presbyteros electioni Victoris Quarti Pſeudopontificis obediuit. Nec ante annum Chriſti 1216. Diaconali titulo fuiſſe decoratam ſequẽtibus argumentis probari exiſtimo.

Lib.2. c.7.

Anaſtaſius Bibliothecarius, qui de pluribus ſacris locis D. Agathæ dicatis ſæpè verba facit, mihi videtur apertiſſimè declaraſſe in Leone Tertio eccleſiam S. Agathæ in Subura diuerſam fuiſſe ab eius Diaconia, dum dona vtrique ab eodem Pontifice collata ſic enumerat.

S. Agathæ in Subura. *Et in Monaſterio S. Agathæ Mar. ſuper Suburam fecit veſtem rubeam alythinam habentem in medio tabulam de chryſoclauo cum periclyſi de chryſoclauo.* & paulo inferiùs.

Sed

Sed & in Monasterio S. Andreæ, qui ponitur in Cliuo Scauri, similiter fecit coronam ex argento puro pens. lib. quinque. Et in Monasterio B. Agathæ Mar. quod ponitur super Suburam similiter fecit. & infra ibid.

Immo verò & sarta tecta Basilicæ Beatæ Agathæ Mar. sitæ super Suburam, quæ præ nimia vetustate iam emarcuerant, nouiter reparauit.

Diaconiæ S. Agathæ. *Et in Diaconia S. Agathæ similiter fecit vestem de stauraci cum periclysi de blattin.* & infra.

Immo & in Diaconia S. Agathæ similiter fecit coronam ex argento pen. lib. quinque. & infra.

Porrò in Diaconia S. Agathæ Mar. fecit ipse Sanctissimus Pontifex vestem albam holosericam habentem in gyro de tyrio, & in medio historiam Resurrectionis.

Cencius [a] Camerarius, qui vixit an. 1216. meminit Diaconiæ [b] S. Aga- thæ

[a] In Bib. Vat. MS.
[b] P. 146.

e P.153. thæ, Monasterij [e] S. Agathæ, & Ecclesiæ [d] S. Agathæ trans Tiberim. d P.147.

Prouincialia aliquot (vbi Titulares & Diaconales Ecclesiæ recẽsentur) impressa, & manuscripta peruetusta legi, & plerasq. Pontificiarum Bullarum subscriptiones Cardinalium obseruaui, nec reperire potui Diaconiam S. Agathæ appellatam vnquam fuisse de Subura, vel de Caballo, aut ad Equos marmoreos, aliòque cum adiuncto, vt Panuin. & Ciac. in suis de vitis Pontificum & Cardinalium commentarijs notarunt.

Nicolaus Seniorilis, qui vixit sub Martino V. anno circiter 1417. in suo de Vrbis Ecclesijs tractatu, easdem in tres, vt ipsius verbis vtar, partitas distinguit, videlicet Sancti Thomę Apostoli, SS. Duodecim Apostolorũ, ac SS. Cosmatis, & Damiani. In prima S. Thomæ partita enumerat, inter alias, S. Bonosam, S. Agatham, & S. Chrysogonum, quæ

quæ ſunt in Regione trans Tiberim. In ſecunda partita apud eundem habemus præ cęteris S.Stephanum de Equo marmoreo, S. Nicolaum de Oliueto, S.Ticianum, S.Agatham de Caballo, S.Mariam Magdalenam, & S.Suſannam, quæ videntur eſſe ſitæ in Colle Quirinali. In tertia recenſet S.Vitalem, S.Andream, S.Mariam in Puteo Probę, S.Agatham, SS.Sergium & Bacchum in Subura, SS.Petrum & Marcellinum in Subura, & S.Saluatorem in eadem. Ex his clarè patet S.Agatham de Subura diuerſam fuiſſe ab alia de Caballo; ſicuti etiam Monaſterium S.Agathæ de Subura differre videtur ab eius Diaconia. Nec in tanta authorum taciturnitate datur locus inueſtigandi huiuſmodi veram, & antiquam Diaconiam, de qua Anaſtaſius, & Cencius ſupra relati; niſi forſan credere velimus illam eſſe, quã ſolo æquatã propè Amphitheatrũ

Titi ſe vidiſſe teſtatur Ligorius, aut aliã de Caballo in Quirinali, cuius meminit Nicolaus Seniorilis in tertia partita; cuius ego nullum reperire veſtigium, aut aliam mẽtionem apud authores potui.

Verùm cum nobis conſtet, poſt annum Chriſti 1216. nullam, præter hanc noſtram, fuiſſe Diaconali titulo inſignitam, & ſemper reperiatur hæc Diaconia S. Agathæ ſimpliciter, nec alio adiuncto notata, cogor affirmare Diaconalem titulum Pontificum authoritate ad hanc noſtram in Subura, cæteris ſub inuocatione D. Agathæ præſtantiorem, fuiſſe tranſlatum.

Nec officit, Eccleſiam Sanctę Agathæ de Equo marmoreo, quam alij de Caballo appellant, quamq. diuerſam à noſtra ſuperiùs ex Seniorili fuiſſe probaui, appellari Diaconalem à Panuinio poſt dictũ tempus, qui Pyrrhum Gonzagam huius Diaconiæ Cardinalem in

in ſecunda Clementis VII. creatione recẽſet: Nam Panuinius nullius authoritate nixus S. Agathæ Diaconiam nũc abſoluto & proprio, nũc alienis adiunctis deſignato cognomine appellauit, & in retro creationibus Cardinalium nuſpiã huiuſmodi Diaconię mẽtionem fecit; poſt obitum verò Herculis Rangonis Gonzagam optaſſe eandem Diaconiam affirmat, quam non amplius in Equo marmoreo vel de Caballo, ſed ſimpliciter S. Agathæ nominat ad obitum eiuſdem Gonzagæ; & certiſſimum eſt, Herculem Rangonem fuiſſe Diaconum noſtræ S. Agathæ in Subura, ibiq. ſepultum, & illius in eadem ſucceſſorem fuiſſe dictum Gonzagam.

Nec eſt opus in dubium reuocare, an Baſilica vel Cœmeterium S. Agathę extra Portam Traianam ſiuè Aureliam ſiuè S. Pancratij, cuius meminit Anaſtaſius in Symmacho, & Leone IV. fue-

rit hæc Diaconia; Nam Diaconiæ, quibus prçerant Cardinales Diaconi, erant loca intra Vrbem per Regiones distincta ad egenis necessaria subministrandum, ex quarum numero non potuit hæc esse extra Vrbem. Idem asserere possumus de alijs apud [a] Aphrici, in Monasterio [b] Tẽpuli, trans [c] Tiberim, & in [d] Posterula, cũ non ad Equos marmoreos, aut in Subura, sed alio nomine appellatas, alijsq. in Regionibus sitas Anastasius asseueret. Ceterum laudabili antiquo more nunquam dimittendi semel acceptum Tituli seu Diaconiæ locum, & nomen perturbato, inualuit vsus erigendi Diaconias in Titulos, & è contra; vt accidit Diaconiæ S. Agathæ, quam omnium primus Titularem creauit, & concessit Bartholomæo Martino Alexander VI. Mox Diaconatui restituit Leo X. eamq. concessit Herculi Rangoni, & Paullus III.

[a] Anast. in Leon. IV.
[b] Ibid.
[c] In Gregor. II.
[d] In Bened. III. & Nic. I.

Tiberio *Crispo*, qui sub Iulio III. translatus ad ordinem Presbyterorum eandem *Diaconiam* retinuit denuò in Ti*tulum* euectam. Sixtus V. vt Diaconiã contulit Card. Hieronymo Matthæio, & Gregorius XV. vt Titulum M. Antonio Gozadino, & Octauio Rodulphio. Tandem sub VRBANO VIII. qui nunc feliciter Ecclesiæ Dei præest, vt Diaconiam veteri more obtinuerunt Eminentissimi DD. FRANCISCVS & ANTONIVS CARDD. BARBERINI.

CAP. VI.

De fundatione, Consecratione, restauratione, & excellentia Diaconiæ S. Agathæ.

TEmpli huiusce ædificationem leuibus valdè coniecturis Constan-

tino nonnulli asserunt; verùm huius Imperatoris in ædificandis sacris Ædibus magnificentia, quæ in Basilicis Laterana, Vaticana, Ostiensi S. Pauli, Sessoriana, & S. Laurentij Via Tiburtina ante oculos est, nihil nunc dignum spectatur à nobis in hac Æde, vel extitisse aliquando scriptum vllus reliquit, aut veterum ædificiorum vestigia indicāt. Author postremæ editionis Thesaurorum Panciroli affirmat, hanc Ædem à S. Siluestro & Constantino ædificatam fuisse, ex antiquissima appellatione, *in Equo marmoreo*, quam equidem nusquam reperire me potuisse scripsi, præterquam in Panuinio & Ciaconio incertò vagantibus. Nec mihi persuadere possum pijssimum Imperatorem, si huic viciniæ Ædes sacra ædificanda fuisset, suis Thermis eiusdem vsui non concessis, in earum angulo depressiori Ædiculam gloriosæ Virgini & Mar-

tyri excitari permissurum. Verùm si deficientibus probationibus vti licet coniecturis, omissa fundatoris inuestigatione, quod ad tempus attinet, haud difficilè consenserim sub eorundem Pontificis, & Imperatoris tempora anno circiter 324. à fidelibus hanc extructam Ecclesiam: Cum enim ea sint maximè probabilia, quæ plerumque fieri consueuerunt; frequentiùs autem templa iam olim constructa exornari de integro soleant, vbi temporis vitio pristinum nitorem amiserũt; valdè verisimile est Ricimerem, cum iam hæc S. Agathæ ecclesia vetustate deformata esset, ad illam exornandam animum adiecisse. Quod si autem hoc templum, cum Ricimer de illo in pristinũ splendorem restituendo cogitauit, iam ætatis vitium senserat, ante centum & amplius ab illo annos extructum fuerit oportet: vt hac ratione in Constantini

tempora exædificatio illius inciderit, vel certè proximè ad ea accesserit.

Anno igitur Christi trecẽtesimo eoq. quod excurrit, vt probabile est, ædificatam habemus in Valle Suburana, seu Quirinali Ecclesiam D. Agathæ Virg. & Mart. cuius natalis in Vrbe Roma tanta solennitate olim celebrabatur, vt in antiquis Ritualibus Ecclesiæ specialis eius diei præfatio legeretur, quæ in Liturgicis Iacobi Pamelij to.1.pag.323. habetur his verbis: *Aequum & salutare. Nos te in hoc præcipuè die digna laude præconij canere, in quo Agatha triumphans, hostia tuæ maiestati oblata est: Cui tantam contulisti victoriam, vt ipsa sæua & aspera victricẽ tremerent tormenta. Cuius lampas coruscis emicat fulgoribus, vt reseratas poli ingredi valeat ianuas. O felix & inclyta Virgo, quæ meruit Domini pro laude fidelis martyrium sanguine clarificare suum: O illustris & gloriosa, gemine*

illustrata decore, quæ inter tormenta aspera, cunctis præclara miraculis & mystico pollens suffragio; Apostoli tui meruit visitatione curari. Hanc Christo nuptam susceperunt Angelorum agmina, quæ mentis eius sanctitatem indicarunt & patriæ liberationem. Per eundem Christum, &c. Hinc cecinit Nouidius lib. 2. Fastor.

Tempus idem matres retinebit Valle Quirini:
Munera lactiferis qua capit Ara focis.
A penso & telis igitur cessate puellæ,
Nullaq. sit calathis hac operosa die.
Nocte vocate Agathā: tulerint qua nōia vocem,
Lac veniet matri, flammaq. nulla nocet:
Corpora nam flammis sacrauit, & vbera ferro,
Testis erit Catane, Virgo quid igne valet.

Hanc ipsam S. Agathæ Ecclesiam Flauius Ricimer cum summam sibi in Romanum Imperiū vsurpasset authoritatem, inuitis ipsis Romanæ Ecclesiæ Pontificibus, barbarica tamen authoritate, sibi vindicauit, in quam cum suis Arianis Gothis militibus conueniret. Baronius ann. 472. num. 10. & seq.

Hæc

Hæc ab eodem Ricimere, licèt Ariano, fuit ornata catholico more: etenim eius apſidem marmorum cruſtis, & imaginibus ſacris Saluatoris, ac duodecim Apoſtolorum ex muſiuo egregiè nobilitauit, ac eius in hemyciclo ex muſiuo pariter appoſuit inſcriptionem, quam iuuat hìc repetere.

FL. RICIMER. V. I. MAGISTER VTRIVSQVE. MILITIAE. PATRICIVS ET. EXCONSVL. ORD. PRO. VOTO. SVO. ADORNAVIT.

Ex Cod. Franc. Peniç in Bib. Vat. Paulus IV. Pont. Max. non leuibus rationibus permotus aſſerere ſolebat, picturas has eſſe veras Apoſtolorum effigies, quod illæ certæ cõprobabant Sanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli, quæ omninò ſunt ſimiles illis, quæ pro certis, & indubitatis in Vaticana Baſilica aſſeruantur.

Baronius ann. 472. num. 11. Permanſit muſiuum hoc opus ad Clementis VIII. Pontificis tempora, cum

cum nimia vetustate satiscens apsis ipsa improuisa ruina collapsa funditus perijt.

Ab hac Ariani hominis exornatione centum eoq. amplius elapsis annis, Gothis Vrbe Italiaq. penitus eiectis & profligatis, S. Gregorius Magnus an. 591. si Baronio credimus, Ecclesiam hanc ab eisdem Gothis vsurpatã primò, mox relictam, quod fermento Ariano videretur esse polluta, & proinde non amplius sacra, diuinitus excitatus adiecit animum, vt eandem sacris ritibus expiatam sacro cultui idoneam redderet, Deoq. sacraret, vt refert idem Baronius ex S. Gregorij hisce verbis. *Arianorum Ecclesia in Regione Vrbis illa, quæ Subura dicitur, cum clausa vsque ante biennium remansisset, placuit, vt in fide catholica, introductis illuc B. Stephani & S. Marthæ Martyrum reliquijs, dicari debuisset, quod factum est.* Baronius ann. 591. nu. 43. & iux. Scoti Chronic. ann. 595. Dialog. li. 3. c. 30.

Quæ autem tunc acciderint admiratio-

Bar. refert ann. 591. num. 43. ratione digna idẽ Gregorius ſic narrat. *Cum in ea* (Eccleſia S. Agathæ) *iam Miſſarum ſolennia celebrarentur, & præ eiuſdem loci anguſtia populi ſe turba comprimeret: quidam ex ijs, qui extra ſacrarium ſtabant, porcum ſubitò intra ſuos pedes huc illucq. diſcurrere ſenſerũt. quem dum vnuſquiſque ſentiret, & iuxta ſe ſtantibus indicaret, idem porcus Eccleſiæ ianuas petijt, & omnes, per quos tranſijt in admirationem commouit, ſed videri à nullo potuit, quamuis ſentiri potuiſſet. Quod idcircò Diuina pietas oſtendit, vt cunctis pateſceret, quia de loco eodem immundus habitator exiret. Peracta igitur celebratione Miſſarũ receſſimus. Sed adhuc nocte eadem magnus in eiuſdẽ Eccleſiæ tectis ſtrepitus factus eſt, ac ſi in eis aliquis errando diſcurreret. Sequenti autẽ nocte grauior ſonitus excreuit, ac ſubitò tanto terrore inſonuit, ac ſi omnis illa Eccleſia à fundamẽtis fuiſſet euerſa, & protinus receſſit & nulla illuc vlteriùs in-*

quie-

quietudo antiqui hostis apparuit: sed per terroris sonitum, quem fecit, innotuit, quòd ab eo loco, quem diù tenuerat, coactus exibat.

Post paucos verò dies in magna serenitate aëris super Altare eiusdem Ecclesiæ nubes cælitùs descendit, suoq. illud velamine operuit, omnemq. Ecclesiam tanto terrore, ac suauitatis odore repleuit, vt patentibus ianuis nullus illuc præsumeret intrare. Sacerdos quoque & custos & hi, qui ad celebranda Missarum solennia venerant, rem videbant, ingredi minimè poterant, & suauitatem mirifici odoris trahebant.

Die verò alio cum in ea lampades sine lumine dependerent, emisso diuinitùs lumine, sunt accensæ.

Post paucos iterum dies cum expletis Missarum solennijs, extinctis lampadibus, custos ex eadem Ecclesia egressus fuisset, post paululum intrauit, & lampades, quas extinctas reliquerat, lucentes reperit, quas negligenter extinxisse se credens, eas iam so-

licitus

licitus extinxit, & exiens Ecclesiam clausit: sed post horarum trium spacium regressus, lampades, quas extinxerat, iterum accensas inuenit; vt videlicet ex ipso lumine apertè claresceret, quia locus ille à tenebris in lucem venisset.

Huius dedicationis opportunitate eandem Ecclesiam S. Gregorius pingi fecit tàm in musiuo, quàm in coloribus & verendas Imagines illic erexit, vt habemus in epistola ab Hadriano Pontifice ad Carolum Magnum asserta. *Ecclesiam Arianorum, cuius ipse S. Gregorius in Dialogis meminit, placuit eidem S. Gregorio, vt in fide catholica, introductis illic B. Sebastiani & Beatæ Agathæ Martyrum Reliquijs, dedicare debuisset, quod & factum est, & diuersis ipse B. Gregorius pingi fecit eam tàm in musiuo, quàm in coloribus, & venerandas Imagines illic erexit, & à tunc vsque hactenus venerantur.*

Hinc oritur difficultas circa varietatem

tem Reliquiarũ, quas inquit hic Pontifex Hadrianus fuiſſe Sãcti Sebaſtiani & S. Agathæ; cum eaſdem S. Stephani & S. Marthæ appellatas viderimus in Dialogis S. Gregorij relatis à Baronio. Verùm Baronij ſententia refellitur tùm ex pluribus peruetuſtis Dialogorũ S. Gregorij Codicibus Vaticanæ Bibliothecę, in quibus leguntur *Sancti Sebaſtiani & S. Agathæ Reliquiæ;* Tùm ex teſtimonio Io. Diaconi in Vita S. Gregorij lib. 2. c. 31. ac Hadriani Pont. epiſtola à Baronio relata; tùm ex cap. Arianorum. de Conſecr. diſt. 1. & ex Chronici Mariani Scoti lib. 2. Suadet hoc idem peſſima per Vrbem graſſantis peſtilentiæ lues tempore dicti Magni Pontificis, ad quam repellendã probabile eſt, & eius depulſoris Sebaſtiani Reliquias intuliſſe, & eidem (licèt hoc in præcitato loco non aſſerat S. Gregorius) vnà cum D. Agatha præſentem ædem dicaſſe:

Mos

Mos etenim huius Pontificis fuisse videtur inferre Reliquias illius Sancti, in cuius honorem cupiebat Ecclesiam consecrare, vt fatetur ipse epistola ad Petrum Subdiaconum Campaniæ his verbis. *Quia igitur Ecclesiam positā iuxta Domum Merulanā Regione Tertia, quam superstitio diù Ariana detinuit, in honorem S. Seuerini cupimus consecrare, experientia tua Reliquias B. Seuerini summopere debita cum veneratione transmittat.*

Nec miretur quis, si nullam, præter hanc, reperiat Ecclesiam à S. Gregorio extra fundum proprium restauratam, cum ille construendis, ornandisq. auro vel argento Ecclesijs non vsque adeò magnam operam daret, sed totus animarum lucro, quo viuenti Deo viua
Cod. Vat. 5771. construitur Ecclesia, vacaret; & quicquid pecuniæ habere poterat, sedulus dispergere, & dare pauperibus curaret. Porrò in Siculam Virginem & Martyrem

rem

rem, à Siculo patrimonio in ſex conſtructa Monaſteria diſtributo, arbitror inditam D.Gregorio reuerentiam. Cod. Vat. 3766. cap. 23. p. 90.

Quod autem ad Baſilicæ S.Agathæ bona pertinebat, ea recuperaturus hic verè Maximus Pontifex, ſcribit Leoni Acolytho his verbis. *Locorum venerabilium cura nos admonet de eorum vtilitate per omnia cogitare. Quia ergo Eccleſia Sanctę Agathæ ſita in Subura, quæ ſpelunca fuit aliquando prauitatis hæreticæ, ad catholicæ fidei culturam, Deo propitiante, reducta eſt; ideò huius authoritatis tenore commonitus penſiones omnium domorum in hac Vrbe conſtitutarum, quas prædictam Eccleſiam temporibus habuiſſe Gothorum conſtiterit, annis ſingulis congregare non deſinas; & quantum in ſartis tectis, vel luminaribus, aliàque reparatione eiuſdem Eccleſiæ neceſſarium fuerit, erogare modis omnibus ſtudebis. Quicquid verò exuberare potuerit, fideliter ratio-*

tionibus te ecclesiasticis inferre præcipimus.

Ex prædictis non sunt audiēdi somniantes, hanc ædem fuisse domum paternam, seu maternam S. Gregorij Magni, tùm ex eo quod iam probauimus hanc fuisse solummodo dedicatam, & ornatam à dicto Pontifice, tùm etiam, quòd eandem confundunt cũ alia ædificata à Gregorio II. in domo materna, cuius meminit Anastasius, quamq. omnes docti viri existimant esse illam sitam in Regione trans Tiberim apud S. Chrysogoni Titulum.

In Greg. 2

Gregorianum venerabile opus picturis, sacrìsque imaginibus expressum, permansit ad æuum nostrum, quo edaci tempori cedens, ac ferè ad confusa lineamenta redactum M. Antonius Gozadinus albario opere perpoliuit.

Leo Tertius emarcescētia præ vetustate huius Basilicæ tecta reparauit anno circiter Christi 800. vt Anastasius

in

in eodem: *Immo verò & sarta tecta Basilicæ B. Agathæ Mart. sitæ super Suburam, quæ præ nimia vetustate iam emarcuerant, nouiter reparauit,* &c. Ibidem etiam fecit *vestem rubeam alythinam habentem in medio tabulam de chrysoclauo cum periclysi de chrysoclauo, & Coronam ex argento puro pen.lib.quinque.*

Gregorius Quartus, qui anno 827. ad S. Petri cathedram assumptus fuit, fecit vestem vnam de olouero cum periclysi de octapulo. Anastas. in eod.

Leone Nono in eiusdem cathedra sedente, illata fuerunt in hanc ædem ossa Sanctorum Martyrum Hippolyti, Adrias, Mariæ, Neones, Paullinæ, & Dominandæ duarum Sororum, quæ sarcophago condiderunt quidam Crescẽtius & Gregorius, vt statim dicemus.

Nullam ab anno ferè 800. ad 1500. restaurationem inuenio huius Ecclesię: Verùm post annum 1500. Ludouicus

Podocatharus Card.Presb. huius Tituli pauimentum lateribus ſtrauit, lineis marmoreis diſtinxit, Eccleſiam ornatiorem reddidit, vt eius inſignia demõſtrant, & Garimbertus teſtatur, eademq. Sanctorum Lipſana ſub Leone IX. hùc tranſlata digniorem in locum Ara erecta conſtituit, hac addita inſcriptione:

Vide Martyrologiũ Rom. die 2. Decẽb.

Oſſa SS. Martyrum Hippolyti, Adrias, Mariæ, Neones, Paullinæ, Dominãdæ duarum ſororum ſub Leone Nono Pont. Max. per Creſcentium & Gregorium ſarcophago condita
LVDOVICVS CYPRIVS S. AGATHAE CARD. BENEVENTANVS
Templo inſtaurato, Araq. erecta digniorem in locum, vt par erat, tranſlata conſtituit.
IVLIO II. PONT. MAX. M.D.IIII.

Iam cum Leo IX. pontificatum inierit an. Chriſti 1049. antiquiſſimum hoc fuiſſe Altare neceſſe eſt, ante annos nempè ferè ſexcentos conſtructum.

Hercules Comes de Rangonibus plura ad templi, ædium, & hortorum

orna-

ornatum cõtuliſſe videtur, vt ex appoſitis eius inſignibus, & nomine; tũ prę-cipuè ex hoc carmine ad D. Agathę effigiem ſupra maiorem Eccleſię portam poſito colligitur: Garimb. lib. 3. c. 4.

DIVA TIBI RANGO
DEDICAT. EFFIGIEM.

Pyrrhum Gonzagam reſtauraſſe fornicem ſiniſtrę nauis teſtantur eius inſignia, quæ adhuc ibi viſuntur.

Sixtum Quartum ad huius Eccleſiæ Diaconales Ædes æſtiuo tempore cum charioribus ſuis vitandi æſtus, & vrbanæ moleſtiæ cauſſa ſecedere conſueuiſſe ſcribit Iacobus Volaterranus. In Diar. ad 5. Feb. 1481.

Clemens Septimus ex Oſtia Tiberina regreſſus, & pontificium palatium adire prohibitus à Tiberis inundatione, monaſterium hoc S. Agathæ biduo coluit, ex quo reor putei crepidinem in viridario pulchrè ex marmore, in Literæ Princip. tom. 2. ep. vlt.

quo legitur familiaris ipsi inscriptio, G L O V I S idest, *Gloria, Vita, Salus*, eiusdem iussu fuisse ornatam, quæ adhuc visitur.

Ptolemęus Card. Gallius monasterium, ac diaconales ædes rudes antea, & informes plurimis sumptibus restaurauit, auxit, ornauit (prętet pallium sericum rubrum eidem donatum) vt insignia, eiusq. nomen plurimis in locis inscriptum denotant.

Absidam peruetustam improuisa ruina collabefactam *Vir egregius Romanæ Ecclesiæ ornamentum* Federicus huius Ecclesię Diaconus Card. Borromęus à fundamentis restituit. Eiusdem verò Hemicyclũ picturis sacris ornauit an. 1599. Carolus à Lotharingia Borromęi in Diaconia successor: Laterale Ostium tiburtino marmore struxit, quod etiam ligneis cancellis clausit; templum vndique, specularium quoque

Baronius ann. 472. num. 10.

que nitore, perpoliuit, & Campanam suo iussu fusam donauit D. Agathæ, cuius imago, ac alia Beatę Mariæ Virginis vnigenitum in vlnis habentis fusa conspicitur cum hisce verbis.

CAROLVS S.R.E. CARDINALIS
TITVLI S. AGATHAE
A LOTHARINGIA NVNCVPAT. M.DC.

Sericum quoque Pallium, Planetam, & Tunicellas damasceni operis rubras suis cum insignibus munificè donauit.

Marcus Antonius Gozadinus Cimelyarchium restaurauit: Turris Campanariæ peruetustæ ruinā minitantis maximam partem ære proprio dirui iussit: Viridarium diaconalis palatij floribus ac pulcherrimo fonte ornauit: E viuis excedens aureos triginta testamento legauit ad Ostij Diaconiæ S. Agathæ restaurationem. Dat. 11. Aug. 1623.

Montis Virginis Cōgregatio Ecclesiam maiori Campana locupletauit, in

qua Ordinis fuſum inſigne, & ſequens Inſcriptio.

✠ In nomine Domini. Don Scipio Silueſter Generalis Montis Virginis à Mercuriano, Priore & Procuratore Don Ioanne Longo ſub Pontificatu D. N. Gregorij XIII. PTOLEMAEO CARD. COMENSI TIT. O. P. D. M. Ioanni P. M. D. LXXX.

CAP. VII.

De Curatoribus Eccleſiæ S. Agathæ.

DEdicata Eccleſia S. Agathæ non longè à Conſtantini temporibus, nec vllis tunc temporis Regularibus Ordinibus exiſtẽtibus, aliquot exceptis religioſis viris calybitis & eremitis, extra Vrbes forſan degentibus, à veritate non alienum arbitror credere, Clericos ſeculares illá gubernaſſe etiam Gothorum tempore. Clauſa deinde per

bien-

biennium remansit, donec S. Gregorius denuò illam dedicauit, eiusq. curã Leoni acolyto tradidit, vt in eius epistola superiùs allata....

Quamdiù Clerici habuerint curandam adhuc scire desidero; verùm quia reperio apud Anastasium in Leone III. hanc Ecclesiam appellari Monasteriũ; apud[a] Panuiniũ Abbatiam; tum apud Othonem Frisingẽsem[b] Monasterium, quod obediuit electioni Victoris IV. Pseudopontificis an. 1159. monachos hìc habitasse facilè constat.

a De Basil. Later.

b Lib. 2. cap. 67.

Hinc aliò forsan monachis trãslatis, iterum Clericos eandem obtinuisse anno circiter 1198. colligo ex cap. Querelam. 24. de elect. & elec. pot. Porrò Canonicos seculares inibi fuisse institutos coniectari possum ex concessione Canonicatus ad fauorem Ceropauli Nicolai facta per Bonifacium Papam IX. tertio idus Nouembris Pontificatus I.

cuius

cuius Bullam se vidisse mihi retulit in Romana Curia Residens pro Serenissimo Mantuæ Duce D.Carolus de Castello Collegiatæ S.Mariæ in Cosmedin Canonicus.

Nusquam reperire potui, an suppressi vel aliò translati fuerint hi Canonici; Sed anno 1567. hanc Ecclesiam tunc Titularē Presbyteri Cardinalis Pius V. donauit Ordini Humiliatorum extincta Parochia, eiusq.parochianis ad Sancti Saluatoris de Subura translatis: *Et* licèt dictum Ordinem idem Pontifex aboleuerit, nihilominus Ecclesiā duobus presbyteris cum vno administro, quoad viuerēt, custodiendā assignauit.

Anno 1576. Gregorius XIII. ne Presbyter Cardinalis solius Tituli appellatione gauderet, ecclesiam pro tempore existenti Titulari protegendam tradidit.

Anno 1579. idem Gregorius de cō-

sensu

ſenſu Ptolemæi Gallij tunc temporis Card. Titularis conceſſit Congregationi Montis Virginis Eccleſiã S. Agathæ, vt eidem in diuinis Monachi deſeruirent: Quos Paulus V. anno 1611. Abbatis regimini ſubeſſe iuſſit. In Conſt. Regimini Pont. an. 8.

CAP. VIII.

De Reliquijs & Indulgentijs Diaconiæ S. Agathæ.

PRæter SS. Agathæ & Sebaſtiani Reliquias à S. Gregorio ſub ara maxima, vt creditur, locatas, & alias in Sanctæ Agathæ ſacello per Ludouicum Card. Beneuentanum conditas, vt ex inſcriptione ſupra docuimus, Sanctæ quoque Iuſtinæ Virg. & Mar. pede decoratur. Hunc (cum Paulus V. Pont. Max. eiuſdẽ S. Iuſtinæ corpus ad Montis Virginis Monaſteriũ transferendum do-

donasset) Michael Angelus Card. Tontus Congregationis Protector argẽteo crure inclusit, deditq. in hac Diaconia venerandum.

Indulgentiarum thesauro abundè quidem fuisse ditatam insignem hanc ædem crediderim; at in tanta rerum obscuritate quid certi reperire non datur: Vnus adest Baptista de Brunelleschis Monachus Vallumbrosanus, qui plures insignium Ecclesiarũ Reliquias anni 1514. enumerans, hæc inquit. *Itẽ in Ecclesia S. Agathæ Virg. & Mart. omni die sunt anni 3000. Indulgentiarũ.* Et licèt nõ explicet, an in Subura aliòve loco sit ea, de qua loquitur, Ecclesia, censeo de nostra intellexisse, tum quia post S. Pudentianæ templum illam recenset, tùm quia nulla insignior tunc temporis D. Agathæ reperiebatur Ecclesia.

MS. in Bib. Vat.

Gregorius XIII. omnibus peccatorũ con-

confeſſione expiatis, ac ſacra Communione refectis, qui à primis Veſperis ad diei occaſum, quo B. Agathæ memoria repetitur, hanc Diaconiam adirent, in eàque preces funderent, plenariam omnium peccatorũ remiſſionem perpetuò indulſit.

CAP. IX.

Diaconi, Titulares, ſeu Commendatarij S. Agathæ.

I. ODERISIVS ex COMITIBVS Marſorum Monachus & Abbas Caſinẽſis 1059. 14. Martij
à Nicolao Secundo Diac. Card. S. Agathæ creatus: Ad Titulum presbyteralem tranſlatus Diaconiam dimiſit ſub Vrbano II. Hic genere nobilis, ſapientia præclarus, ac vitæ ſanctitate conſpicuus appellatur à Mattheo Laureto: Interfuit conſecrationi Caſinenſis Eccle-

ſiæ

ſiæ ab Alexandro II. Papa peractæ, inuentioniq. corporum SS. Benedicti & Scholaſticæ, quæ ibidem exiſtere teſtatus eſt epiſtola, quam apud eūdem Lauretum habes impreſſam. Obijt Caſini anno 1105. quarto nona Decembris ſub Paſchali Secundo.

Cap. 16. de vera exiſt. corp. S. Bened.

1112. II. Oderisivs de Sangro aliàs Sangretanus monachus & Præpoſitus monaſterij Caſinatis Diac. Card. S. Agathæ creatus circa annum Chriſti 1112. Dimiſit Diaconiam ſub Calliſto Secundo an. 1122. menſe Martio, Pontificatus tertio tranſlatus ad Sanctū Cyriacum in Thermis. Obijt, vt reor, ſub Honorio Secundo, nam elector extitit huius Pontificis, quo defuncto nulla amplius mentio huius Card. reperitur.

1122. .. Decéb. III. N. notatur Diaconus Card. Sanctę Agathę à Ciac. p. 481. D. & 488. B. Suſpicor, vel Oderiſium præcedentem fuiſſe, vel alterū huius nominis, quem

partes

partes Anacleti Secundi Pſeudopontif. ſequutum vidi ſubſcripſiſſe priuilegio S.Sophiæ Beneuẽtanæ in Cod.Vat.MS.

His temporibus alij nè extiterint Diacóni Cardinales huius Eccleſiæ incompertum eſt mihi, præſertim ex eo, quod ab Honorio Secundo vſque ad Bonifacium VIII. Cardinalium numerus ita diminutus euaſit, vt Tituli vacarent, vel in commendam conſtituerentur. plura exempla, ſi locus eſſet, afferrem; ſed nunc præter Panuinij authoritatem, & ſequẽtem Clementis V. Conſtitutionem, alia probatione non indigemus.

IV. VITALIS SABELLVS Card.S.Agathę 124.
creatus ab Innocentio IV. Sic author Nomenclatoris S. R. E. Cardinalium ſcriptum reliquit. Præter hoc nil amplius potùi reperire.

V. BERNARDVS de GARVO de S. Liberata, Clem.V. conſobrinæ filius, noſtræ

S.Aga-

S. Agathę Diaconus existimatur, ad quẽ idem Clemens hęc scribit, quæ ex schedis Reuerendissimi D. Iosephi Suaresij viri multiplici eruditione celebris, olim insigni Bibliothecæ BARBERINÆ Præfecti, nunc dignissimi Vasionen. Ecclesiæ Præsulis, exscripsi. *Dilecto filio Bernardo S. Agathę Diac. Card. salutẽ*, &c. *Dudum siquidem ad Cardinalatus dignitatem te duximus promouendum, & Ecclesiam S. Agathæ de Vrbe curam animarum habentem per Diaconum Card. solitã gubernari, quæ titulus tui cardinalatus existit, tibi duximus concedendam, ac ipsius*
Domnica. *necnon postmodum S. Mariæ in Dompnico de Vrbe per Diaconum Card. similiter solitæ gubernari, ac proprio Card. carentis, Ecclesiarum curas & administrationes in spiritualibus, & temporalibus solicitudini tuæ cõmisimus gerendas*, &c. *Dat. in Prioratu de Grausello propè Malausanam Vasionen. Diœc. 5. kal. Iun. Pontific. an. VII.*

Cia-

Ciaconius eundem ex Diacono S. Eustachij refert Presbyterum S.Clemẽtis, notàtque Auenione obijsse sub Ioanne Vigesimosecũdo, sepultùmque ad Minores: at in serie mortuorum sub eodẽ huius obitũ omittit, & inter Cardd. incerto tempore mortuos recẽset Bertrandum de Geraruo Presb. S.Clementis eodem loco mortuum & sepultum, quem nihilominus reperio in Panuinio eundem fuisse cum supradicto Bernardo.

P.838.D.
P.874.B.
Pag.187.

VI. Galeotus Tarlatus de Petra mala Aretinus Thuscus ab Vrbano VI. Diac. Card.S. Agathę, quam dimisit an.1387. in Pentecoste, quo ad Clementem Septimum Pseudopontificem aufugit, & ab eodem inter Cardd. Diaconos adscriptus habuit Ecclesiam S. Georgij in Velabro. Ex quo corrigendus Ciaconius in Vrbani VI. prima Cardd. creatione pag.983. A. & vbi dicit Diacon.

1378.
18.Sept.

F Card.

Card. *S. Georgij in Velabro* reponendum *S. Agathæ*, quod etiam patet ex eodem Ciaconio ibid. lit. B. Deficiens autem à Clemente reuertitur ad Vrbanum VI. à quo fuit restitutus ad pristinam Purpuræ dignitatem; cui redditã fuisse etiam Diaconiam S. Agathæ reor, cum inter mortuos sub eodem Vrbano, eiusdem Ecclesiæ Diaconus Cardinalis appelletur. Quod si est verum, vt etiam Panuinius cum Ciaconio alibi asserit, delenda sunt ea verba in Ciac: pag. 983. B. *Quo mortuo* (Clemente VII.) *Comitijs Benedicti XIII. interfuit*. Nam Comitia huiusmodi celebrata ferũtur an. 1394. & obitus Vrbani VI. notatur ad an. 1389.

1397. 21. Dec. VII. Lvdovicvs de Barro Gallus à Benedicto XII. Antipapa Diac. Card. Sanctæ Agathę, postea Presb. Basilicæ Duodecim Apostolorum ab Alexandro V. die Lunæ prima men. Iulij an. 1409. in Concilio Pisano; Et Episcopus Portuen-

tuensis à Ioanne XXII. Mortuus est Virduni an. 1430. ibiq. in Cathedrali sepultus.

VIII. Francisco Gonzagæ Card. commendatam fuisse reperio Diaconiam S. Agathæ in Diario Iacobi Volaterrani ad diem 5. Feb. 1481. Hæc enim ibi legi. *Meridiano Sole exiuit Pontifex ad Agathense Sacellum in Quirinalis collis cliuo positum, quod commendatum est amplissimo Patri Francisco Gonzagæ Diacono Card. in cuius coniunctas ædes satis commodè constructas æstiuo tempore cum carioribus suis vitandi æstus, & vrbanæ molestiæ caußa secedere consueuit.* 1481.

IX. Bartholomævs Martinvs Valentinus Hispanus Presb. Card. S. Agathæ erectæ in Titulum ab Alexandro VI. vt notaui in Ciac. noua editione pag. 1333 lit. B. Obijt mense Ianuario Episcopus Segouiensis. 1496. 9. Martij.

X. Lvdovicvs Podocatharvs Nicosien- 1500. 28. Sept.

ſis, Cyprius, Epiſcopus Caputaquenſis, vulgò de Capacho Presb. Card. Tituli S. Agathæ, qui vacauit per eius obitum die 25. Iulij 1506. vt inquit Ciaconius pag. 1388. C. Verùm locum hunc Ciaconij mendoſum cenſeo tùm ex eo, quod Gabriel ſucceſſit in Diaconia an. 1505. tum ex Cod. Vat. MS. hæc dicente. *Moritur Romæ 25. Aug. 1504. & ſepelitur in S. Mariæ de Populo ſepulcro marmoreo vnà cum Altari conſtructo propè Portam ſacrarij è Regione ferè Eucharistiæ cum Epitaphio.*

Hunc laudauit Thomas Phœdrus Volaterranus & eius laudatio extat.

1505. 12. Dec. XI. Gabriel de Gabrielibus Fanenſis, Epiſcopus Vrbinas, à Iulio II. Cardinalis creatus die Veneris 12. Decembris 1505. (non autẽ menſe Februario eiuſdẽ anni, vt inquit Ciac.) Nam Pariſ. de Graſſis inquit, creationem Cardinaliũ, inter quos hic adnumeratur, fuiſſe

con-

conclusam in Consistorio die Lunę prima Decembris 1505. deinde die Veneris 12. Decembris eosdem creatos & publicatos; quibus die 19. os clausum, & 22. apertum fuisse cum Titulorum assignatione. Moritur Romæ die 5. Nouembris 1511. & sepelitur in S. Praxedis, sepulcro temporario cum Epitaphio infrascripto.

M. D. XI.
Die 5. Nouembris mortuus
die 3. moriens fecit
GABRIEL EX FANO FORTVNAE Ex Cod. Vat. MS.
ex gēte sui nominis, cooptatus in S. Collegiū Cardd.
à D. Iulio II. P. M. clementia suæ Sanctitatis * Aliàs 66. vt alius Cod. Vat. MS.
rediens ex Legatione Perusina hic defunctus est.
Vix. ann. 46. iacetq. sub hoc paruo lapide, literasq.*
græcas in suo senio non ignorabiliter didicit, cum
*. καλὸν γέροντα π' ἑλλήνων μαθεῖν. * Bonū sit senē Græca addiscere.
Si pius es quicunque legis, concede parumper,
Atque genuflexus mui mure funde preces.
Te rogat hoc saxum, Gabrielis & vmbra sepulti,
Proq. tua tali munere munus habe.
Sint tibi felices anni dum vita manebit,
Sitq. leue ad superos cum morieris iter.

Ignoro quamdiù S. Agathæ Titulum retinuerit, quòque tempore alium Sanctæ Praxedis optauerit.

De hoc Cardinali Paulus Cortesius *li. 2.* cap. De Amicitia Cardd. pag. 61. Hinc corrigendus Ciaconius ad Christophorum Anglicum, qui tempore suscepti Cardinalatus non Sanctę Praxedis, sed SS. Petri & Marcellini Titulũ obtinuit, vt notat author Codicis Vaticani MS. aliàs inuerisimile esset, Gabrielem obijsse cum Titulo S. Praxedis an. 1511. die 5. Nouembris, si Christophorus Anglicus habuisset pileum rubrum cum titulo S. Praxedis mense Martio eiusdem anni 1511. quem Titulum vsque ad extremum vitæ retinuit, vt liquet ex eodem Ciac. in eius vita, & obitu, ac in serie Cardd. electorum Leonis X.

1517. 1. Iulij. XII. Hercvles Comes de Rangonibvs Mutinensis Diaconus Card. S. Hadriani, tùm sub Leone X. S. Agathæ. Obijt

cũ esset huius Ecclesiæ Diac. an. 1527. in eàque sepultus iacet.

XIII. PYRRHVS GONZAGA Mantuanus electus Episcopus Mutineñ Diacon. Card. S. Agathæ. Obijt secundùm Ciaconium mense Aprili anni 1529. secundùm D. meum Vghellum anno 1527. 1527. 3. Martij.

XIV. FRANCISCVS PISANVS Venetus electus Episcopus Patauinus ex Diac. Sancti Theodori Diaconus S. Agathæ, postea S. Mariæ in [a] Cosmedin, tùm S. Mariæ in [b] Porticu à Clem. VII. an. 1533. (contra [c] D. Vghellum, qui ex Diacono S. Theodori facit Diaconum S. Marci) ex qua gradum fecisse ad S. Marci arbitror, cũ eandem die 27. Ianuarij 1543. referat retinuisse author Cod. Vat. MS. Postea Episcopus Albanus, Tusculanus, Portuensis, Ostieñ, & Veliternus. Obijt sub Pio V. an. 1570. 3. Kal. Iunij. 1529.

[a] Ciacon. p. 1481. F.
[b] Matraia in hist. huius Diac. p. 47. Victorell. ad Ciacon. p. 1428. F.
[c] Ad Ciac. p. 1492. A.

XV. TIBERIVS CRISPVS Romanus Diaconus S. Agathæ sub Paulo III. tùm 1545. 7. Ianuarij

Presb. eiuſdem ſub Iulio III. die 20.
Ciacon. p.1693.D. Nouemb. 1551. Reliquit Titulũ S. Agathæ die 18. Maij 1562. Archiepiſcopus Amalphitanus, mox Presb. S. Mariæ trans Tiberim, Epiſcopus Sueſſanus & Sabinus. Obijt Sutrij prid. non. Octobris anni 1566. ibid. in Cathedrali ſepultus.

1562. 18. Maij. XVI. Fvlvivs Cornevs Ciuis & Epiſcopus Peruſinus, Iulij Tertij ſororis filius Presb. S. Mariæ in Via ſub eodẽ; S. Bartholomæi in Inſula, poſtea S. Stephani in Cœlio Monte ſub Paulo IV. quo S. Stephani relicto optauit Titulũ San-
Ciac. l.c. ctæ Agathæ ſub Pio IV. & ſub eodem S. Agnetis, & S. Angeli, ex quo, Pio V. ſedẽte, ad titulũ S. Laurentij in Lucina, & S. Hadriani gradum fecit. Sub Gregorio XIII. Epiſcopus Albanus, Præneſtinus, & Portueñ. Obijt die 2. Martij 1583.

1565. 7. Febr. XVII. Io. Michael Sarracenvs Neapoli-

politanus, Acheruntinus Archiepiſcopus, & Materanus, Presb.Card.S.Mariæ de Ara Cæli ſub Iulio III. deinde ſub Paulo IV. Tituli S. Anaſtaſiæ, mox S. Agathæ; tùm S. Mariæ trans Tiberim, Epiſcopus Lycienſis, poſtea Sabinenſis. Obijt 5.Kal.Maij 1568.

XVIII. Io. Baptista Cicada Genuenſis, Ingaunorum Epiſcopus, Presbyter Card. S.Clementis ſub Pio V. Optauit Titulum S.Agathæ cũ retentione prioris denominationis, quem dimiſit ſub eodem 30.Aprilis 1568.ex quo aſſumptus fuit ad Epiſcopatum Sabineñ, licèt Ciac.pag.1721.B. ab hoc recedat, & dicat dimiſſo Titulo Sãctę Anaſtaſiæ optaſſe Epiſcopatum Sabineñ. Obijt Romæ an.1570. 6. id.Aprilis.

1565. 7.Nouẽb.

Ciacon. p.1730.B.

XIX. Ptolemævs Gallivs Nouocomenſis, Martorani Epiſcopus, ac deinde Sipontinus Archipræſul, Presbyter S.Theodori 18.Maij 1565. ex quo ad S.Pan-

1568. 14.Maij.

Ciacon. p.1694.C.

Idē ibid. lit. D. S.Pancratij, tum ad S. Agathæ, mox ad S.Mariæ de Populo translatus fuit. Sub Pio V. Episcopus Sabinus, deinde Tuscu-lanus, & Ostieñ. Obijt Romæ 3. Februarij 1607. Congregationis Montis Virginis Protector.

1587. 20. April. XX. Hieronymus Matthæius Romanus Diac. Card. S. Hadriani, tùm S. Agathæ, mox S. Mariæ in Cosmedin, inde S. Eustachij: Ex harum vltima gradum fecisse ad S. Pancratij Titulũ colligitur ex Petramellario. Obitus notatur ad diem 8. Decembris 1603. qui desideratur inter Cardinales mortuos sub Clemente VIII. in nouo Ciac.

1587. 11. Sept. XXI. Benedictus Iustinianus Genuensis ex Diac. S. Georgij assumptus fuit ad Diaconiam S. Agathæ, qua dimissa 13. Ciacon. p. 1832. B. Martij 1589. aliam S. Mariæ in Cosmedin optauit, non autem S. Nicolai in Ad idem p. 1802. F. Carcere, vt inquit D. Victorellus. Tum sub Gregorio XIV. translatus ad ordinem

nem Presbyterorum optauit Titulum S.Marcelli 14.Ianuarij 1591.Sub Clemente VIII. 17.Martij 1599. S.Priſcæ magno ſumptu à ſe reſtitutum: Nec ex hoc ad Epiſcopatum Portuẽſem aſcendit, ſed alium S.Laurentij in Lucina titulum obtinuit die 17. Auguſti 1611. deinde Epiſcopatum Præneſtinum 6. Iunij 1612. mox Sabineñ 16. Septemb. 1615. poſtremò 31.Aug.1620. Portuenſem, & 6. Kal. Aprilis 1621. Obijt Romæ ſepultus ad Mineruam.

Idē Ciac. p.1848.F.

XXII. Federicvs Borromævs Mediolaneñ an. 1587. 18.Decembris creatus Diac. Card. habuit Eccleſiã S.Mariæ in Dominica 15.Ian.1588. & die 11. Ianuarij 1589. optauit SS.Coſmæ & Damiani. Ex hac tranſitum fecit ad Diaconiam S.Agathæ anno 1589. tùm ad aliam S.Nicolai in Carcere aſcendit anno 1591. 14.Ianuarij. Ad cuius Altare maius ſacra SS.Marci, Marcellini, Fau-

1589. 13. Martij

ſtinæ

ſtinę & Beatricis Martyrum Lipſana ex veteri & inculta confeſſione tranſtulit, eiſdèmque in marmoreo labro locatis Aram pulcherrimo ciborio quattuor columnis ſuffulto ornauit. Diaconiam viſitauit, eiùſque Canonicos optimis Conſtitutionibus, quæ in hunc vſque diem ſeruantur & vigent, inſtruxit. Sacras veſtes albi coloris damaſceni operis ad ſacra ſolennia celebranda munificè donauit. Anno Iubilei 1600. Altare maius S. Mariæ Vallicellæ Congregationis Oratorij honorificentiſſimum ſuis ſumptibus extruxit. Tandem cum eſſet Mediolanē Archiepiſcopus die 21. Septembris 1631. maximo ſuæ Eccleſiæ detrimento, & Mediolanenſium mœrore defunctus eſt. Funere maximis ſumptibus celebrato, ac Paulo Areſio Epiſcopo Tortonæ italicè primò, tum Donato Ferrario latinè ſecundò orante corpus ad Altare B. Mariæ Virginis

Aug. Val. de Iub.

ginis de Arbore in Cathedrali tumulatum in ſepulcro, quod viuens ſibi conſtituerat cum hac inſcriptione.

FEDERICVS CARD. BORROMAEVS
ARCHIEPISCOPVS MEDIOLANI
SVB PRAESIDIO BEATISS. VIRGINIS
HIC IACET.

XXIII. Carolvs à Lotharingia Ducis Lotharingiæ filius, Electus Meteñ & Argentineñ, *Catholicæ fidei amator & à veteri Lotharingiæ familiæ pietate minime degenerans* ad Cardineam dignitatem promotus à Sixto V. anno 1589. Obtinuit ſub Gregorio XIV. 5. Aprilis 1591. Diaconiam S. Agathæ vacantem per tranſlationem Card. Iuſtiniani ad Sãctæ Mariæ in Coſmedin, vt inquit D. Vghellus ex Actis Conſiſtorialibus, ex quibus nihilominus conſtat à Iuſtiniano fuiſſe dimiſſam 13. Martij 1589. Quicquid autem ſit de hac contrarietate certũ eſt inter Iuſtinianum, & Lotha-

1591. 5. Aprilis.
Aug. Val. loc. cit.
Ad Ciac. p. 1849. A.
Ibidem p. 1832. B.

tha-

tharingum intercessisse Borromæum, cuius propter optionem S. Nicolai in Carcere hæc D. Agathæ vacabat. Obijt Lotharingus 24. Nouembris 1607.

1608. 10. Dec. XXIV. ALOYSIVS CAPPONIVS Florentinus Diac. Cardinalis an. 1608. creatus à Paulo V. Præficitur eodem anno Ecclesiæ S. Agathæ, quam dimisit 13. Ianuarij 1620. aliam S. Angeli in Foro Piscium assumens; mox S. Caroli ad Catinarios tùm primò erecti loco S. Blasij de Anulo suppressi & profanati; deinde S. Petri ad Vincula; postremò an. 1629. 13. Kal. Septembris S. Laurentij in Lucina Titulum optauit & retinet.

XXV. M. ANTONIVS GOZADINVS Bononiensis (de cuius S. Agathæ Diaconia vel Titulo, ac obitu nulla est mentio in nouo Ciac.) Titularis fuisse videtur

Dat. 28. Sept. 1623. Pont. I. S. Agathæ ex Breui Vrbani Papæ VIII. incipieñ *Cum per obitum bonæ memoriæ M. Antonij Tituli Sãctæ Agathæ Presbyteri*

Card.

Card. Gozadini nuncupati Congregationis Montis Virginis, dum vixit, Protectoris nuper apud Sedem eandem defuncti, &c. Obijt S. Agathæ Titularis & Episcopus Fauentinus, vt in suo Testamento 11. Aug. 1623. per Acta Bonincontri Notarij Capitolini, iacètque sepultus in Æde S. Andreæ de Valle cum hoc Epitaphio.

D. O. M.
M. ANTONIO GOZADINO BONONIENSI
S. R. E. CARDINALI
Qui Gentilium excitatus exemplis adolescens iurisprudentiæ in Patriæ Gymnasio consecutus est lauream, tùm in foro diù versatus, iuriq. mox dicendo in Capitolio præfectus, cum integritatis fama Vrbem implesset à Gregorio XV. consanguineo insignitus est purpura, haud longè post summè comploratus excessit Aetatis suæ anno 49. salutis M. DC. XXIII. Bonifacius Gozadinus ex test. hæres grati animi monumentum posuit 8. Kal. Martij M. DC. XXVIII.

XXVI. Octavivs Rodvlphivs Florentinus ex Tit. S. Agnetis in Agone, quẽ à Gre- 1623. 7. Octob.

a Kal. Nouéb. 1621. in Const. *Romanum*. Non. Octobris 1623 in Constitut. *Pontifex*.

à Gregorio XV.[a] obtinuerat, translatus fuit ad S. Agathæ[b] ab Vrbano VIII. qui eundem destinauit Protectorem Congregationis Montis Virginis, vt in Breui 28. Septemb. an. 1623. Obijt Agrigenti 6. Iulij 1624.

1624. 13. Nou.

XXVII. Franciscvs Barberinvs Florentinus S. D. N. VRBANI PAPÆ VIII. ex fratre nepos, Princeps literarum amore, religione, & morum probitate conspicuus, Diaconus Cardinalis Sancti Onuphrij creatus sexto non. Octobris 1623. Tum ad Ecclesiam Sanctæ Agathæ 13. Nouembris 1624. translatus. deinde Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Bibliothecarius. & postremò Vicecancellarius Sancti Laurentij in Damaso Ecclesiam obtinuit, hac dimissa Diaconia, in qua vt aliquod saltem pietatis in Beatam Agatham suæ vestigium extaret, cum deforme squallidùmque superimpenderet tectum, splẽdidum auro

lacu-

lacunar fieri curauit, in quo hæc legitur inſcriptio.

AGATHÆ
VIRGINIS. SANCTISSIMÆ
MARTYRISQVE. FORTISSIMÆ
ÆDEM
CARDINALIS
FRANCISCVS. BARBERINVS
AVRATO. LACVNARI. CONTEXIT
ANNO. M. DC. XXXIII.

XXVIII. ANTONIVS BARBERINVS S.D.N. 1632. 29.Nou.
VRBANI PAPÆ VIII. nepos, Equitum Hieroſolymitani Ordinis in Vrbe Prior, Princeps excelſitate animi, & liberalitatis magnificentia clarus, 30. Auguſti 1627. Sanctæ Romanæ Eccleſię Diaconus Cardinalis creatus, & 7. Februarij 1628. publicatus, 28. die eiuſdem obtinuit Diaconiam Sanctæ Mariæ in Aquiro: qua dimiſſa optauit aliam Sanctæ Agathæ die 29. Nouembris 1632. Cuius etiam ſacram Ædem

pro sua in B.Martyrem religione singulari egregiè restituit. Aulam enim templi in tres diuisam naues opere tectorio illustrauit: fornices alicubi ruinosos instaurauit: Diaconicum columellis antea septum, ijs amotis, aperuit: maiorem Portam condidit: Porticum & Odeum à fundamentis extruxit, specularibus nobili opere adiunctis: Ara maxima nullo opere cultuq. conspicua disturbata plurimas Sanctorum Reliquias continebat.

S.Agathæ Virg. & M.	*S.Simplicij Mart.*
S.Sebastiani Mart.	*S.Agabiti Mart.*
S.Felicis Mart.	*S.Viuianæ V. & M.*
S.Aquilini Mart.	*S.Rusticæ Virg.& M.*
S.Iustæ Mart.	*S.Saturnini Mart.*
S.Serapionis Mart.	*S.Heraclij Mart.*
S.Mammeliani Mart.	*S.Zoili Mart.*
S.Cornelij PP. & M.	*S.Antonij Mart.*
S.Lucinæ Virg. & M.	*S.Seueriani Mart.*
S.Aureæ Virg. & M.	*S.Agrippinæ V. & M.*

& magnam satis partem cinerum S.Triplinij, Proculi & Lucij Martyrum.

Iam

Iam Aram eandem ex candenti marmore condidit, vbi Sanctorũ Reliquias, & corpora prætereà nonnulla ex alia eiuſdem templi Ara translata decentiùs locauit in capſa plumbea, in cuius operculo hæc eſt inciſa inſcriptio.

CORPORA. SS. MARTYRVM
HIPPOLYTI. ADRIAS. ET. NEONIS
AC. QVAMPLVRIMAS. ALIAS
RELIQVIAS
CVM. SVO. NOMINE
CARDINALIS
ANTONIVS. BARBERINVS
SVB. HOC. ALTARE. COLLOCAVIT
ANNO. DOMINI. M. DC. XXXVI
DIE. III. FEBRVARII.

Altare S. Agathæ à Ludouico Cardinali Podocatharo olim erectum & ornatum euertit, ibìque in duabus Arcis Sanctorum corpora locata reperijt; videlicet in Arca ſuperiori, Corpora Sancti Hippolyti Martyris, Adrias Martyris, Sanctæ Mariæ Martyris, & Sancti Neonis

Martyris: In Arca inferiori Corpora S.Paulinæ, S.Dominandæ & aliarum duarum sororum eius. in hac eadem Arca aderat apocha cum his verbis:

Ego Fr. Gregorius promitto stabilitatem & conuersionem morum meorum, & obedientiam coram Deo & Sanctis eius secundùm regulam S. Benedicti in hoc Monasterio, quod est dicatū in honorem Sãctæ Agathæ, permansurum, in præsentia D. Abbatis Theophylacti, necnon reliquorum clericorum, siue monachorum, vel etiam quorundam laicorum: in primis Pharulphus siue Robertus, atque Crescentius, Ioannes, Anna vxor illius, Georgius Presb. Petrus, Guilido, Belizo, Marocca, Gregorius, Rosa vxor eius, Crescentius, Stephania, Daria, Dominicus Zebomaroxi.

Inerat item membrana, in qua huiusmodi apocha erat exarata.

Dedicatio Altaris. *Ad honorem Domini Nostri Iesu Christi Ioannes Episcopus*

pus Penestrinensis Ecclesiæ hoc Altare dedicauit, Ioannes Episcopus, Petrus Diaconus, Andreas Iudex, Paulus Subdiaconus, Leo Presbyter, & Monachi Gregorius Abbas, Leo Presbyter & Monachus, Crescentius Presbyter, Petrus Presbyter & Monachus.

Obseruandus est in hac inscriptione Episcopus Pręnestinensis à Ciaconio in Leonis IX. Pontificatu desideratus.

Huiusmodi S. Agathæ Altare ex candidissimo marmore refecit, in quo plũbeam Arcam cum Reliquijs & hac inscriptione honorificè condidit.

CORPORA. SS. MARTYRVM
PAVLINÆ. DOMINANDÆ
ET. ALIARVM. DVARVM. SORORVM
AC. MVLTAS. ALIAS. RELIQVIAS
CARDINALIS
ANTONIVS. BARBERINVS
SVB. HOC. ALTARE. COLLOCAVIT
ANNO. DOMINI. M. DC. XXXVI
DIE. III. FEBRVARII.

Verùm quid munificentiſſimo Principi Ædes hæc debeat, faciliùs multo oculis, quàm vllius deſcriptione, aſſequeris; iure igitur interiori ex templi parte ianuæ hæc impoſita inſcriptio.

ÆDEM. SANCTÆ. AGATHÆ
MAGNO. OLIM. GREGORIO
VENERABILEM
INCLYTIS. DE. COELO. PRODIGIIS
ILLVSTREM
NVPER. VETVSTATE
SQVALLENTEM
CARD.
ANTONIVS. BARBERINVS
IN. HANC. SPECIEM. REDEGIT
ANNO
VRBANI. VIII. PONT. MAX.
PATRVI. XII.

IN-

INDEX
Rerum notatu dignarum.

An-

Epi-

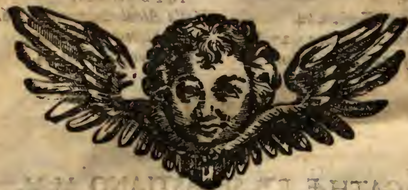
LAVS DEO

S. S. Q.

AGATHÆ ET SEBASTIANO M.M.

Errata			Corrige
pag.	lin.		
9	12	Lænam	Lenam
58	16	certæ	certè
78	6	nona	nonas
85	19	π'	τ'

ROMÆ

Typis Ludouici Grignani.

M.DC.XXXVIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

B. Agathę Martyrium ex antiquißimo Bibliotheca Vaticanæ gręco Menologio germana ſpetie expreßum.